

Rijksmuseum

De Meesterwerken
The Masterpieces
Die Meisterwerke

Vertalen met perspectief

Een effectonderzoek naar culturele aanpassingen in de Duitse en Engelse vertaling van de Nederlandse audiotour van het Rijksmuseum.

Masterscriptie van Marisa Tempel
(studentnummer 0035203)

Master Communicatiestudies
Begeleider: Dhr. dr. J.D. (Jan) ten Thije

Faculteit Geesteswetenschappen
Universiteit Utrecht
November 2008

Voor Pap & Map

Inhoudsopgave

vi Voorwoord

vii Samenvatting

1 Inleiding

3 1 Aanleiding

5 2 Vertaaltheoretisch kader

5 2.1 Equivalentie

6 2.1.1 Culturele equivalentie

6 2.1.2 Functionele equivalentie: overt en covert vertalingen

7 2.1.3 Cultureel filter

7 2.2 Cross-culturele verschillen tussen de talen Engels en Duits

9 2.3 Een functioneel model voor vertaalkritiek

9 2.4 Benadering van mijn onderzoek

10 2.4.1 De toepassing van het culturele filter

10 2.5 Cultuurvergelijkend onderzoek

10 2.5.1 Methodologische problemen bij crossculturele experimenten

11 2.5.2 Het (ver)taalprobleem

12 2.5.3 Schaalvragen

12 2.5.4 Het vertalen van vragenlijsten

14 2.6 Opzet van het masterproject

15 2.6.1 Vraagstelling

15 2.6.2 Hypotheses

16 3 Bureau analyse van de audiotour

16 3.1 De audiotour van het Rijksmuseum 'De Meesterwerken'

16 3.2 Functionele analyse

17 3.2.1 Functionele context

17 3.2.2 Communicatieve doelen

19 3.2.3 Conclusie functionele analyse

19 3.3 Contrastieve analyse

20 3.3.1 Cross-culturele dimensies Duits-Engels

23 3.3.2 Herformuleringen, toevoegingen en weglatingen

25 3.3.3 Conclusie contrastieve analyse

27 4 Experiment

27 4.1 Samenvatting scriptie-onderzoek

28 4.1.1 Onderzoeksvragen en hypotheses

29 4.2 Opzet van het experiment

29 4.2.1 Materiaal

30 4.2.2 Analyse van de drie audiostreams

30 4.2.3 Manipulaties van de Duitse en Engelse audiostreams

34 4.2.4 Design

35 4.3 Instrumentatie

35 4.3.1 Het opstellen van de vragenlijst

35 4.3.2 Inventarisatie van mogelijke equivalentieproblemen

36 4.3.3 Het vertaalproces

38 4.3.4 De samenstelling van de vragenlijst

39 4.4 Procedure

40 4.5 Verwerking van de gegevens

40 4.5.1 Itemanalyse: de betrouwbaarheid van de vragenlijst

41 4.5.2 Analyse van de gegevens

42	5 Resultaten
42	5.1 Proefpersonen
43	5.1.1 <i>Museumbezoek en audiotourgebruik</i>
44	5.2 Resultaten overzicht gemiddelden
45	5.3 Index van de beoordeling
46	5.3.1 <i>Deelconclusie</i>
46	5.3.2 <i>Discussie</i>
47	5.4 Resultaten overzicht per stop
48	5.4.1 <i>Deelconclusie</i>
49	6 Conclusie
51	7 Discussie
52	7.1 Plafondeffect
52	7.2 Repeated measures
53	8 Aanbevelingen
54	<i>Literatuur</i>

"translation is always a shift, not between two languages, but between two cultures."

(Umberto Eco 2000. *Experiences in translation*. Vertaling Alastair McEwen.)

Voorwoord

Helaas! Alle clichés omtrent het schrijven van een scriptie zijn waar! Dit heb ik althans de afgelopen maanden aan den lijve mogen ondervinden. Ik ben inmiddels aan het schrijven van mijn voorwoord toegekomen wat betekent dat het leeuwendeel van mijn afstudeerproject er opzit. De afgelopen zeven maanden hebben volledig in het teken gestaan van het bestuderen van het fenomeen dat audiotour heet, van het gebruik van de audiotour als communicatiemiddel in musea en van de vertaling van de audiotour als tekst in het bijzonder. Ik hoop met mijn onderzoek aan te kunnen sluiten bij interesses vanuit de praktijk en tegelijkertijd bij vragen vanuit de wetenschap.

Deze scriptie is het verslag van het gebruikersexperiment naar het effect van culturele aanpassingen in de audiotour van het Rijksmuseum. Samen met mijn onderzoeksverslag van het behoefte-onderzoek (Tempel 2008^b) uitgevoerd onder gebruikers van deze audiotour vormt dit mijn masterproject. Ik wil deze ruimte gebruiken om een dankwoord uit te spreken naar de mensen die mij tijdens mijn afstuderen op enigerlei wijze hebben geholpen dan wel bijgestaan. Ook dit cliché is echt waar: zonder jullie was het me nooit gelukt! Dank aan:

Gus Maussen voor zijn aanstekelijke enthousiasme wat betreft mijn onderzoeksplannen en de geboden kansen tijdens mijn stageperiode en scriptie-onderzoek bij Antenna Audio.

Jan ten Thije voor zijn enthousiasme, alle tijd en energie die hij in mijn masterproject gestoken heeft. Bedankt voor je bemoedigende woorden als ik het even niet meer zag zitten. Ik had me (echt waar!) geen betere scriptiebegeleider kunnen wensen.

Quirine van der Steen voor de getoonde interesse in het onderwerp, het meedenken vanuit haar kunsthistorische achtergrond en optreden als tweede beoordelaar. Cees Koster voor zijn adviezen als deskundige in de Vertaalwetenschap. Judith Evertse en Naomi Kamoen voor hun adviezen en commentaar wat betreft de methoden en technieken van mijn gebruikersexperiment.

alle medewerkers van Antenna Audio Amsterdam en Antenna Audio Londen, in het bijzonder Henriette Bertheux, Nicolla Wissbrock en Miranda Hinkley voor het opnemen van de audiostops.

het 'multiculturele team' van vertalers en native speakers Duits en Engels, Delphine Lettau, Liss en Gisbert Voss: "*Vielen dank für die Übersetzungen und das Nachsehen und Korrigieren des Textes!*"; Fiona Houston, Elizabeth Fox en Bruce Souter-Smith: "*Thank you very much for your help!*".

Renate Meijer en alle medewerkers van het Rijksmuseum voor de mogelijkheid mijn experiment uit te voeren en alle medewerking die mij in deze periode is verleend.

Letty Langerhorst en Marjolein Dördregter voor hun gezellige aanwezigheid in het Rijksmuseum.

Ruben van Doorn voor zijn hulp in mijn donkere SPSS dagen.

Marcus Kruizinga voor zijn geduld.

Sjors.

Samenvatting

In deze masterscriptie wordt verslag gedaan van een experimenteel gebruikersonderzoek naar het effect van culturele aanpassingen in de Duitse en Engelse vertaling van de Nederlandse audiotour van het Rijksmuseum. Aan de hand van een bureau-analyse van de originele (Nederlandse) en de Engelse en Duitse audiotour zijn drie zogenaamde *audiostops* op twee niveaus gemanipuleerd.

Op basis van één van de vijf dimensies van cross-culturele verschillen tussen Duits en Engels van Juliane House (1997) zijn in de Duitse en Engelse vertaling van de drie stops *talige* manipulaties gemaakt. Zo zijn de drie Duitstalige audiostops aan de communicatieve voorkeuren van de Duitse taal en cultuur aangepast en de drie Engelstalige stops aan de Britse taal en cultuur.

Daarnaast zijn in dezelfde drie stops in beide doelteksten *inhoudelijke* culturele aanpassingen gedaan. Door cultuurspecifieke informatie toe te voegen met als achterliggende gedachte dat hiermee de culturele kennis van de Duitse of Britse gebruiker wordt geactiveerd en de herkenbaarheid van de tekst wordt vergroot, is geprobeerd in de drie audiostops een link te leggen naar de desbetreffende doelcultuur.

Vervolgens zijn de originele Duitse en Engelse scripts en de twee gemanipuleerde versies opnieuw opgenomen. De drie verschillende audiostops en elke tekstversie (het origineel, de talige manipulatie en de inhoudelijke manipulatie) zijn in het Rijksmuseum aan 30 Britse en 30 Duitse bezoekers aangeboden in wisselende volgorde. Op deze manier kreeg iedere proefpersoon van elke stop een andere versie te horen. Aan de hand van vragenlijsten is de waardering van de respondenten voor de drie verschillende versies gemeten. In totaal zijn op deze manier 180 observaties gedaan.

De verschillen in waardering voor het origineel, de talige of de inhoudelijke manipulatie lijken op het eerste gezicht erg klein. Wel is er een trend waarneembaar dat de talige manipulatie hoger en de inhoudelijke versie lager wordt gewaardeerd dan het origineel. De gevonden verschillen blijken echter niet significant. De verschillen in waardering tussen de tekstversies nemen echter toe wanneer de resultaten worden uitgesplitst per individuele stop. Desondanks kan de hypothese dat de waardering van de audiotour wordt vergroot op het moment dat de gebruiker door middel van de culturele aanpassingen een grotere herkenning heeft vanuit de eigen culturele achtergrond op basis van dit experiment niet worden bewezen.

Alhoewel de resultaten van het experiment dit niet lijken te bevestigen, blijft het zeer aannemelijk dat wanneer door middel van culturele adaptaties in de vertaling van een tekst rekening wordt gehouden met het perspectief van de doelcultuur dit een positief effect kan hebben op de waardering van meertalige audiotours door gebruikers uit verschillende talen en culturen. Het experiment zou hiertoe opnieuw moeten worden afgenomen onder een aanzienlijk grotere onderzoeksgroep met een aangepaste, respectievelijk nieuw opgestelde vragenlijst. Ook is het raadzaam het onderzoeksmateriaal (de talig en inhoudelijk gemanipuleerde audiostops) hiervoor te reviseren.

Inleiding

Sinds 2003 is het Rijksmuseum wegens een grootschalige renovatie beperkt geopend. In de Philipsvleugel worden de topstukken van de collectie uit de Nederlandse Gouden Eeuw tentoongesteld onder de titel: "De Meesterwerken". Bij deze tentoonstelling hoort ook een audiotour. Een audiotour is een rondleiding door bijvoorbeeld een gebouw, tentoonstelling of stad met behulp van een geluidsdrager. Met name musea maken veel gebruik van dit medium waarmee gemakkelijk en relatief goedkoop grote groepen mensen in verschillende talen kunnen worden rondgeleid (Tempel 2008^b). De audiotour van het Rijksmuseum is beschikbaar in de talen Nederlands, Engels, Duits, Frans, Spaans, Italiaans, Chinees (Mandarijn), Japans en Russisch. De audiotour is geschreven in het Nederlands (de brontekst) en vervolgens vertaald naar de verschillende talen (de doelteksten).

De audiotour van het Rijksmuseum is een productie van Antenna Audio, een bedrijf dat wereldwijd opereert en gespecialiseerd is in de productie van meertalige audiotours (www.antennaaudio.com). In het kader van de master Communicatiestudies aan de Universiteit Utrecht heb ik een onderzoeksstage gelopen bij Antenna Audio en een behoefte-onderzoek gedaan onder Nederlandse, Engelse en Duitse gebruikers van de audiotour van het Rijksmuseum (zie Tempel 2008^b). Hierin werd gepeild in hoeverre er onder de gebruikers behoefte is aan een audiotour die is aangepast aan hun specifieke, culturele communicatiebehoefte. Hieruit kwam onder andere naar voren dat er onder de Duitse en Engelse respondenten behoefte bestond aan meer informatie over de levens van de kunstenaars zelf, in het bijzonder Rembrandt van Rijn.

Samen met mijn onderzoeksstage vormt mijn scriptieonderzoek één geheel: mijn masterproject. De overkoepelende vraag van mijn afstudeerproject luidt: *Wat zijn mogelijke problemen bij het vertalen van audiotours gelet op verschillen in culturele achtergronden en voorkennis van verschillende nationaliteiten en hoe kunnen deze worden opgelost?* Met mijn stage-onderzoek heb ik de eerste stap in het beantwoorden van deze vraag gezet.

Met mijn scriptie-onderzoek wil ik dieper ingaan op het gebruik van meertalige audiotours in musea door verschillende talen en culturen. Audiotours zijn door musea een veel ingezet communicatiemiddel om hun collecties toegankelijk te maken voor grote groepen publiek en hun museumbezoek tot een mooie en leerzame ervaring te maken. Uitgaande van het principe *hoe hoger het begrip des te hoger de waardering*, is mijn verwachting dat het de educatieve waarde van een audiotour ten goede zal komen wanneer er optimaal rekening wordt gehouden met culturele verschillen en communicatieve voorkeuren van de uit diverse landen afkomstige gebruikers.

Voor mijn onderzoek richt ik mij op de Duitse en Britse bezoeker van het Rijksmuseum. Deze afbakening van mijn onderzoeksgebied hangt samen met het gebruik van de vertaaltheorie van de Duitse linguïste Juliane House (1977, 1997). Zij heeft aan de hand van het door haar uitgevoerde contrastief-pragmatisch onderzoek vijf dimensies van cross-culturele verschillen tussen het Duits en Engels opgesteld. In Hoofdstuk 2 zal ik nader op dit onderzoek en haar theorie ingaan.

Door het uitvoeren van een effectonderzoek onder Duitse en Britse bezoekers van het Rijksmuseum wil ik achterhalen hoe een cultureel aangepaste versie van de audiotour door gebruikers wordt gewaardeerd. Hiertoe zal ik de Nederlandse brontekst van de audiotour allereerst onderwerpen aan een functionele analyse (Lentz en Pandermaat 2004). Hiermee wordt de functie van de tekst en het beoogde communicatieve doel bij de lezer of liever gezegd, luisteraar achterhaald. Vervolgens zullen een aantal stops uit de Duitse en Engelse audiotour met elkaar worden vergeleken. Uit deze vertaalanalyse zal blijken in hoeverre er een cultureel filter

(House 1997, 2000) wordt toegepast en in hoeverre dit filter kan worden geoptimaliseerd aan de hand van de resultaten van cross-cultureel pragmatisch onderzoek van o.a. House (1977, 1981, 1997).

Aan de hand van de resultaten van de analyse zullen van drie Engelse en Duitse audiostops twee gemanipuleerde versies worden gemaakt. Bij de ene versie worden culturele aanpassingen op talig niveau gemaakt en bij de andere worden aanpassingen op inhoudelijk niveau gedaan. Het doel van mijn onderzoek is om de audiotour als communicatiemiddel op het gebied van culturele diversiteit te optimaliseren.

1 Aanleiding

In toenemende mate worden teksten gelezen en gebruikt door mensen uit verschillende culturen. Volgens Hoeken en Korzilius (2001) is daarom de vraag relevant of bij het ontwerpen van een tekst rekening moet worden gehouden met dergelijke verschillen. Uit diverse corpusanalyses naar de relevantie van cultuurverschillen blijkt dat ontwerpers uit verschillende culturen van elkaar verschillen wat betreft hun intuïties over wat een tekst nu overtuigend maakt (Hoeken en Korzilius 2001, 351): "Maar deze intuïties hoeven niet correct te zijn. Om na te gaan of mensen met een verschillende culturele achtergrond gevoelig zijn voor verschillende ontwerpkenmerken, moeten experimenten worden uitgevoerd".

Bij het vertalen van een tekst moeten niet alleen verschillen in taal, maar ook de gaten in culturele competenties worden overbrugd. Deze zogenaamde 'cultural bumps' (C. Koster in gesprek 25-04-2008) komen voort uit verschillen tussen de broncultuur en de doelcultuur. Het lijkt een algemeen geaccepteerd feit dat er tussen culturen verschillen bestaan. Maar wat behelzen deze verschillen precies? Waarin verschillen culturen van elkaar en in hoeverre moet hier in het vertaalproces rekening mee worden gehouden?

Uit contrastief pragmatisch onderzoek (o.a. House 1977, 1981, 1997, 2000 en House en Kasper 1981) blijkt dat de verschillen tussen taalculturen (*linguacultures* House 1997: 79) verder gaan dan het verschil in taal. Moet er in het ontwerp van een tekst rekening worden gehouden met dergelijke verschillen? Zo ja, hoe en op welke manier kan daar rekening mee worden houden? In hoeverre wordt er bij vertalen al rekening gehouden met de (communicatieve) competenties en voorkeuren van de doelcultuur? En tot slot: wat voor een effect heeft dit op de waardering en het begrip van de tekst? Om deze vragen te beantwoorden is experimenteel onderzoek nodig.

In mijn masterproject staat de productie van meertalige audiotours centraal. In dit scriptie-onderzoek wil ik mij verdiepen in de vertaling van teksten voor audiotours. Hierbij wil ik de volgende vraag beantwoorden: *In hoeverre waardeert een Britse dan wel Duitse museumbezoeker een cultureel aangepaste versie (talig of inhoudelijk) van de audiotour anders dan de oorspronkelijke audiotour?* De hypothese die hierbij wordt gesteld is dat de waardering van de audiotour wordt vergroot op het moment dat de gebruiker een grotere herkenning heeft vanuit de eigen culturele achtergrond.

De audiotour van het Rijksmuseum dient als onderzoeksmateriaal voor het effectonderzoek waarvan in deze scriptie verslag wordt gedaan. Ik wil aan de hand van deze tekst onderzoeken of Duitsers de aan de Duitse cultuur aangepaste versie van de audiotour en de Engelsen de aan de Engelse cultuur aangepaste versie van de audiotour positiever waarderen dan de originele versie van de audiotour, welke een vrij letterlijke vertaling is van de Nederlandstalige brontekst (Tempel 2008^b).

Wat is de relevantie van dit onderzoek? In het algemeen is het zo dat de mate waarin bedrijven succesvol zijn voor een belangrijk deel afhangt van de kwaliteit van hun documenten (Hoeken en Korzilius 2001). Dit geldt bijvoorbeeld voor de kwaliteit van de documentatie bij een product; consumenten zijn namelijk bereid meer geld te betalen voor een product met een goede handleiding (Ibidem). Voor een bedrijf als Antenna Audio dat in verschillende landen actief is, lijkt het daarom zinvol om in hun documenten rekening te houden met cultuurverschillen tussen deze landen. Volgens mij geldt dit bij uitstek voor een product, zoals een audiotour, dat als zelfstandig document in meerdere talen en culturen moet functioneren.

In het volgende hoofdstuk zal ik eerst het theoretisch kader uiteenzetten van waaruit het experiment is opgezet. Hier komen onder andere enkele modellen voor vertaalkritiek aan bod. Ik wil echter benadrukken dat mijn onderzoek niet tot doel heeft om op enige wijze de vertalingen van de audiotour van het Rijksmuseum te bekritisieren of de kwaliteit van het werk van de vertalers van Antenna Audio in twijfel te trekken. Met dit experiment wil ik toetsen of het aanpassen dan wel toepassen van een zogenaamd *cultureel filter* (House 1997: 79) effect heeft op de waardering van de beoogde gebruiker van de tekst.

2 Vertaaltheoretisch kader

Moet een vertaling zo dicht mogelijk bij het origineel blijven, of juist worden gezien als een op zichzelf staande tekst? Dit is één van de vragen die in het vertaalwetenschappelijke discours centraal staat (Hulst 1995). In de kern van dit probleem ligt de vraag besloten wanneer je kunt spreken van een goede vertaling: hoe beoordeel je de kwaliteit van een vertaling?

Binnen de vertaaltheorieën bestaan wat deze kwestie betreft kort gezegd twee verschillende uitgangspunten: er wordt ofwel van de brontekst uitgegaan waarbij de vertaling wordt beoordeeld op zijn relatie, of beter gezegd, equivalentie aan de brontekst (o.a. Jakobson 1959), of er wordt van de doelttekst uitgegaan als zelfstandig functionerende tekst waarbij een vertaling als adequaat wordt beschouwd indien met de tekst hetzelfde (equivalente) effect wordt bereikt als met de oorspronkelijke tekst (o.a. Nida 1964; Reiß 1971; House 1977).

Hier doet een problematisch begrip binnen de vertaalwetenschap zijn intrede: equivalentie. Mona Baker (1992:6) noemt in haar boek *In other words: a coursebook on translation* het probleem dat "equivalence is influenced by a variety of linguistic and cultural factors and is therefore always relative". Het equivalentieprobleem ligt in het hart van menig vertaaltheoretisch of -kritisch model, desondanks is "equivalence [is] an issue that will remain central to the practice of translation, even if translation studies and translation theory [...] marginalized it" (Ibidem: 50).

In de volgende paragraaf ga ik wat dieper in op het begrip equivalentie en equivalentieproblemen bij het vertalen van teksten. Aan de hand van de theorieën van onder andere Juliane House (1977, 1981, 1997, 2000), Umberto Eco (2000) en Jaqueline Hulst (1995) ga ik in op de (inter)culturele dimensie van het vertaalproces. In het kader van de opzet van mijn experiment ga ik tot slot in op het methodologische probleem van crosscultureel onderzoek aan de hand van Hoeken en Korzilius (2001).

2.1 Equivalentie

Ter introductie volgt een klein voorbeeld van het problematische begrip van equivalentie in vertalingen. Deze zomer bevond ik mij op een camping in Frankrijk. De Franse pizzabakker die hier wekelijks pizza's verkocht vanuit zijn omgebouwde bestelwagen had de Franse menukaart speciaal voor zijn Hollandse klanten vertaald. Onderaan de menukaart werd mij in grote letters "Goede trek!" gewenst, oftewel "Bon appetit!". Verwonderd bekeek ik de rest van de kaart waarop bovenaan prijkte: "Fopspeen € 0,50". Ik vond het nogal vreemd dat je bij deze pizzabakker fopspenen kon kopen, totdat mijn oog viel op een bak met lolly's. Aha, dacht ik, dat zijn sucettes. Fopspeen is de letterlijke vertaling van het woord "sucette", waarmee in het Frans ook wel lolly wordt aangeduid. De beste Fransman heeft dus, uiteraard met de beste bedoelingen, zijn menukaart letterlijk vertaald met behulp van een woordenboek Frans-Nederlands. Dit verklaart de merkwaardige en vooral hilarische woord- en zinkeuzes die op het menu staan, zoals de pizza "Dubbele Keutel" (voor de echte fijnproever), dubbel belegd met delicioze Franse "Crottin": geitenkaas!

Wat is hier nu precies het probleem? Op zichzelf zijn de woorden niet fout vertaald; je kunt hier immers spreken van lexicale equivalentie. Toch is het duidelijk dat deze vertaling van de menukaart geen goede vertaling is (in de oorspronkelijke Franse tekst wordt hoogstwaarschijnlijk niet hetzelfde komische effect bereikt). De linguïstische equivalentie tussen de Franse brontekst en de Nederlandse doelttekst is niet voldoende voor een goede vertaling. Dit betekent dat er ook op een ander niveau moet worden gezocht naar equivalentie.

2.1.1 Culturele equivalentie

De equivalentie tussen bron- en doelttekst kan op meerdere niveaus worden onderscheiden. Hierbij horen verschillende definities van het begrip equivalentie. Allereerst heb je het niveau van lexicale equivalentie en syntactische equivalentie, zoals in het bovenstaande voorbeeld. Dit zijn formele overeenkomsten tussen bron- en doeltteksten op woord- en zinniveau. In de praktijk is deze linguïstische equivalentie van bron- en doelttekst echter niet toereikend om van een goede vertaling te spreken. Aan welk niveau van equivalentie tussen bron- en doelttekst moet een vertaling dan voldoen om adequaat te zijn?

Over de kwaliteit van een vertaling is Umberto Eco (2000) van mening dat: "a good translation is not concerned with the denotation but with the connotation of words" (Eco 2000: 8). De betekenis van een woord gaat verder dan de betekenis die in het woordenboek staat. Om een woord adequaat te vertalen moet goed worden gekeken naar de betekenis van het woord in zijn context. Vertalen is daarom "not only connected with linguistic competence, but with intertextual, psychological and narrative competence" (Eco 2000: 13).

Eco maakt een onderscheid tussen linguïstische en culturele equivalentie. Hij ziet vertalen niet zozeer als een linguïstisch proces, maar meer als een proces waarin de ene cultuur door de vertaler moet worden vertaald naar de andere cultuur: "a translator must take into account rules that are not strictly linguistic but, broadly speaking, cultural" (Eco 2000: 17).

Binnen het begrip culturele equivalentie geniet de vertaler grote vrijheid, volgens Eco zijn radicale veranderingen in de letterlijke en referentiële betekenis van de tekst geoorloofd om de *sense* van de tekst te bewaren en tegelijkertijd begrijpelijk te houden door middel van aanpassingen aan het referentiekader van de doelcultuur. Een kanttekening die bij deze vrijheid moet worden geplaatst is dat vertalen bij uitstek een interpretatief proces is, met twee verschillende teksten in twee verschillende talen als eindproduct. Hiermee worden door Eco de verschillen in de opvatting over wat een goede vertaling is mede verklaard.

Dé vraag die moet worden gesteld wanneer het gaat om de verhouding tussen bron- en doelttekst is: "should a translation lead the reader to understand the linguistic and cultural universe of the source text, or transform the original by adapting it to the reader's cultural and linguistic universe?" Deze keuze is afhankelijk van de functie van een tekst. Ook deze functie is volgens Eco aan interpretatie onderhevig. Desalniettemin hanteert hij het criterium dat "a good translation must generate the same effect aimed by the original" (2000: 44). Dit brengt ons naar het model van vertaalkritiek van Juliane House (1997, 2000) waarin zij het begrip functionele equivalentie heeft uitgespit.

2.1.2 Functionele equivalentie: overt en covert vertalingen

Juliane House (1977, 1981, 1997, 2000) benadert het begrip equivalentie in haar vertaalkritische analysemodel vanuit pragmatische grondslag, waarbij het begrip 'pragmatisch' volgens Hulst (1995) breed opgevat dient te worden: "The model was set up on the basis of pragmatic theories of language use, specifically speech act theory, functional and contextual views of language, and textual considerations." (House 1981: 244). In plaats van taal op te vatten als formeel systeem, richt ze zich op hoe taal wordt gebruikt als communicatiemiddel om te handelen in de sociale werkelijkheid. Met betrekking tot vertalen gaat ze hierbij uit van de functie van een tekst: "the application or use which the text has in the particular context of a situation" (1977: 37). Deze dient volgens House overeind te blijven in de vertaling van een tekst. Anders gezegd moet volgens House de doelttekst functioneel equivalent zijn aan de brontekst waardoor de tekst dezelfde functie behoudt in beide talen en culturen. Het begrip functionele equivalentie verwoordt zij als volgt (ST

staat voor source text, oftewel brontekst en TT staat voor target text, de doelttekst): "The suggested basic requirement for equivalence of a given textual pair (ST and TT) is that TT should have a function which is equivalent to ST's function, and that TT should employ equivalent pragmatic means for achieving that function."

House onderscheidt twee typen vertalingen: *overt* en *covert translations* (House 1997). Het doel van *overt* vertalingen is dat de lezer als het ware toegang krijgt tot de functie die de oorspronkelijke tekst heeft in de oorspronkelijke taal en cultuur. Het doel van de vertaling is de lezers te laten zien hoe de brontekst geschreven is in de brontaal, vóór de broncultuur (vergelijk dit met Eco's benadering in de vorige paragraaf: "*lead the reader to understand the linguistic and cultural universe of the source text*"). De lezer van de *overt* vertaling is zich bewust van het feit dat de tekst is vertaald en dat zij/hij niet tot de oorspronkelijke doelgroep van de brontekst behoort.

In een *overt* vertaling maakt de vertaler geen aanpassingen aan het verschil in culturele context of voorkennis van de doelgroep. Vaak worden juist de cultuurspecifieke elementen van de tekst door de vertaler bewust intact gelaten. Een voorbeeld van een dergelijke vertaling is een literaire tekst. Maar ook teksten waarvan het belangrijk is dat de visie van de auteur in de vertaling overeind blijft, bijvoorbeeld een preek, worden doorgaans op deze manier vertaald. Het *effect* van een *overt* vertaling hoeft bij de lezers uit de doelcultuur niet hetzelfde te zijn als bij de oorspronkelijke doelgroep van de brontekst.

Bij *covert* vertalingen gaat het er juist om dat de functie of het effect van de brontekst en de doelttekst voor beide doelgroepen hetzelfde blijft. De tekst hoeft dus niet volledig equivalent te zijn om dit doel te bereiken. Onder het type *covert* vertaling vallen bijvoorbeeld reclameteksten of een toeristische brochure. Om de functie van de vertaalde tekst gelijk te houden aan het origineel moet deze niet alleen worden vertaald maar ook worden aangepast aan de competenties van de nieuwe doelgroep (ook hier kan een vergelijking worden getrokken naar Eco in de vorige paragraaf: "*transform the original by adapting it to the reader's cultural and linguistic universe*"). Een *covert* vertaling functioneert in de doelcultuur als een zelfstandige tekst, waarvan de lezer niet doorheeft dat het een vertaling betreft.

2.1.3 Cultureel filter

Een *covert* vertaling wordt dus niet alleen aangepast aan de doeltaal, maar ook aan de doelcultuur. Volgens House passen vertalers in *covert* vertalingen daarom een zogenaamd *cultureel filter* toe waarmee de functie van de doelttekst gelijk blijft aan die van de brontekst. Het *cultureel filter* bestaat uit kenmerken van de doelcultuur waar de brontekst als het ware doorheen moet worden gehaald. Dit filter dient volgens House te worden gebaseerd op functioneel-pragmatisch onderzoek.

In de volgende paragraaf komen de vijf dimensies van cross-culturele verschillen tussen de Duitse en Engelse taal van Juliane House (1997) aan bod. Deze dimensies vormen het uitgangspunt van de contrastieve analyse van de Duitse en Engelse audiotour. Hierop worden vervolgens de talige manipulaties gebaseerd.

2.2 Cross-culturele verschillen tussen de talen Engels en Duits

Volgens Juliane House (1997, 2000) is er sprake van een verschil in de manier waarop Duitsers en Engelsen communiceren. Haar theorie baseert zij op contrastief pragmatisch onderzoek naar vertalingen van Engelse teksten naar het Duits en andersom, voor zowel gesproken als geschreven taal. Ze spreekt van vijf cross-culturele dimensies waarin de Duitse en Engelse taal van elkaar verschillen: "a consistent pattern emerges: in a variety of everyday situations, German subjects tended to interact in ways that were more direct, more explicit, more self-referenced

and more content-oriented. German speakers were also found to be less prone to resort to using verbal routines than English speakers" (House 1997: 84).

Dimensions of Cross-Cultural Difference		
German		English
Directness	↔	Indirectness
Orientation towards self	↔	Orientation towards other
Orientation towards content	↔	Orientation towards persons
Explicitness	↔	Implicitness
Ad-hoc Formulation	↔	Use of verbal routines

Tabel 1: Dimensies van cross-culturele verschillen tussen Duits en Engels (House 1997: 84)

In een covert vertaling wordt rekening gehouden met verschillen in communicatieve voorkeuren, mentaliteiten en waarden tussen de bron- en doelcultuur (House 1997: 79). Er is onderzoek nodig om deze sociaal-cultureel bepaalde communicatieve voorkeuren van verschillende taalculturen ("linguacultures" House 1997: 79) te achterhalen. House heeft deze verschillen voor wat betreft de Duitse en Engelse taal onderzocht en ingedeeld in de bovenstaande vijf dimensies (tabel 1).

De laatste dimensie "Ad-hoc Formulation vs. Use of verbal routines" is vooral van toepassing in gespreksopeningen of afsluitingen. Binnen deze interacties spreekt House van een voorkeur van de Engelsen voor meer vaste routine-matige uitdrukkingen als *how are you, nice meeting you* en *I really must go now*, terwijl Duitsers veel breedsprakiger zijn en meer 'improviseren' in dergelijke situaties. De nadruk wordt door Duitsers gelegd op de context van de interactie, bijvoorbeeld: *Wie schön daß ich Sie mal wieder treffe, wir haben uns ja schon über einen Monat nicht mehr gesehen*.

De overige dimensies zijn, behalve in interactieve situaties, ook te herkennen in geschreven teksten. Een Duitser is eerder geneigd zijn boodschap direct te communiceren dan de Engelsman. Een mooi voorbeeld van de Duitse directheid tegenover de Engelse indirectheid is: *Du hast meine ganze Bluse ruiniert!* vs. *Odd, my blouse was perfectly clean last night* (House en Kasper 1981: 120). Daarnaast geven Duitsers de voorkeur aan uitingen die meer "self-referenced" zijn, zoals *Störe ich?* terwijl Engelsen eerder kiezen voor een uiting gericht op de ander, bijvoorbeeld *Are you busy at the moment?* (House 1997: 81)

De dimensie "Orientation towards content vs. Orientation towards persons" kan duidelijk worden gemaakt met de Duitse en Engelse tekst afkomstig van een bord bij een bouwplaats op de luchthaven van Frankfurt. Hierop stond: *Damit die Zukunft schneller kommt!* en *We apologize for any inconvenience work on our building site is causing you!* (House 2000: 104). De focus van de Duitse tekst ligt op de inhoud van de boodschap, terwijl de Engelse vertaling hiervan een interpersoonlijke focus heeft.

Een goed voorbeeld van de dimensie "Explicitness vs. Implicitness" kan worden gegeven aan de hand van de manier waarop in beide talen een verzoek wordt gedaan. In het Duits wordt vaak de reden van een verzoek geëxpliciteerd: *Meine Damen und Herren, bitte lassen Sie Ihr Gepäck aus Sicherheitsgründen nie unbeaufsichtigt*. In de Engelse tekst blijft deze verantwoording achterwege: *Ladies and Gentlemen, please do not leave your luggage unattended at any time!*

De vijf dimensies van House zijn geen strikt gescheiden categorieën. De verschillen tussen de Duitse en Engelse taal moeten worden opgevat als uiteinden van een continuüm en niet als een dichotomie. Binnen de vijf dimensies is er ook sprake van enige overlap. Een directe boodschap is bijvoorbeeld vaak ook meer expliciet dan een indirecte boodschap, zoals het volgende voorbeeld laat zien: *Du solltest das Fenster zumachen!* vs. *It's very cold in here* (House en Kasper 1981: 120).

2.3 Functioneel model voor vertaalkritiek

Wat maakt nu een goede vertaling? Volgens Mona Baker (1992) zal de equivalentie tussen bron- en doeltekst altijd een centrale rol spelen binnen de theorie en praktijk van het vertalen. Toch is het definiëren van equivalentie niet voldoende om tot een goede vertaling te komen: "equivalence is influenced by a variety of linguistic and cultural factors and is therefore always relative" (Baker 1992: 6).

Het relatieve aspect van het vertaalproces zal nooit helemaal worden ondervangen en het is dan ook beter om het normatieve karakter van veel vertaaltheorieën achterwege te laten. Door uit te gaan van de communicatieve situatie, zoals dit gebeurt in de functioneel-pragmatische benadering, kan rekening worden gehouden met de cultuurspecifieke competenties van de lezers of gebruikers van de tekst. De equivalentie tussen bron- en doeltekst is dus niet de belangrijkste voorwaarde voor een geslaagde vertaling. Een vertaling is pas geslaagd te noemen wanneer de tekst zijn communicatieve doel bereikt.

Geheel in deze benadering past het vertaalkritische model van Jaqueline Hulst (1995). Volgens Hulst zou bij de vertaling van 'gebruiksteksten' de status van de doeltekst als zelfstandige tekst centraal moeten staan. Binnen haar functioneel model voor de beoordeling van vertaalde teksten ligt de focus op het functioneren van de tekst in een nieuwe communicatieve omgeving: de doelcultuur (Hulst 1995: 3). De analyse van de doeltekst komt hiermee op de eerste plaats. Hóe de doeltekst functioneert in de doelcultuur hangt wel samen met de functie van de brontekst. De functionele equivalentie van de vertaling van een tekst dient als uitgangspunt te worden genomen. Functionele equivalentie wordt door Hulst gedefinieerd als: "een vergelijkbaar effect bij een anderstalige groep" (1995: 241).

Hulst beweert dat de intentie die ten grondslag ligt aan de realisatie van de brontekst ook in de vertaling tot uitdrukking moet komen. Hiermee wordt bedoeld dat de specifieke opdracht waaruit de brontekst is geschreven, het doel wat de tekst als talig communicatiemiddel idealiter zou moeten bereiken, hetzelfde moet blijven in de doeltekst. Hierbij moet rekening worden gehouden met de mogelijkheid dat de intentie voor de brontekst niet optimaal gerealiseerd is, dus dat de brontekst zélf niet functioneel adequaat is. Beide teksten moeten dan ook onafhankelijk van elkaar worden getoetst op hun doelmatigheid.

In haar onderzoek komt Hulst tot de conclusie dat het voorkomen van inhoudelijke, tekstuele of structurele verschillen tussen de bron- en doeltekst op zich niets zegt over de kwaliteit van de doeltekst als vertaling. De tekstfunctie dient als basis voor een vergelijking van de doel- en brontekst. Hulst benadrukt dat het er om gaat dat de doeltekst, onafhankelijk van de brontekst, functioneel adequaat is.

2.4 Benadering van mijn onderzoek

Wat betekenen deze verschillende theorieën nu precies in het kader van mijn onderzoek? In deze paragraaf zal ik uitleggen hoe ze de basis vormen voor de tekstuele analyse van de audiotour, het schrijven van de manipulaties en de opzet van het experiment.

2.4.1 De toepassing van het culturele filter

Vanuit de theorie van Juliane House beschouwd is de Duitse en Engelse audiotour van het Rijksmuseum een covert vertaling van de Nederlandse audiotour. In het kader van mijn scriptie-onderzoek betekent dit dus dat de doelttekst, de Duitse of Engelse vertaling van de Nederlandse audiotour, tekstueel noch inhoudelijk equivalent *hoeft* te zijn aan de brontekst om te slagen in zijn communicatieve functie. De communicatieve functie van de tekst, het *effect* dat de audiotour heeft op de gebruiker dient echter voor zowel de broncultuur als de doelcultuur gelijk te zijn.

Volgens House zijn communicatieve voorkeuren per cultuur verschillend. De verschillen tussen de Nederlandse audiotour enerzijds en de Duitse en Engelse audiotour anderzijds kunnen dus worden toegeschreven aan verschillen in communicatienormen tussen de taalculturen. Als het goed is hebben de vertalers een cultureel filter toegepast om deze verschillen te kunnen overbruggen en tegelijkertijd de communicatieve functie van de tekst behouden.

Het cultureel filter zoals door House omschreven beperkt zich mijns inziens tot het talige verschil in communicatienormen. In dit onderzoek wil ik mij ook richten op het vertaalprobleem dat hoort bij de onderlinge verschillen in voorkennis tussen culturen. Om dit probleem op te lossen moeten ook inhoudelijke culturele aanpassingen worden gedaan. Op deze manier wordt de tekst aangepast aan de communicatieve voorkeuren en aan de cultuurspecifieke competenties van de lezers uit de doelcultuur.

Dit, en het punt van Eco over het interpretatieve karakter van vertalingen in ogenschouw nemend wil ik in aanvulling op de theorie van House (1997, 2000) een onderscheid maken tussen twee manieren om een cultureel filter toe te passen en wel als volgt:

- 1) door rekening te houden met de verschillen in communicatieve voorkeuren dan wel normen op basis van het contrastief-pragmatisch onderzoek van Juliane House
- 2) door een brug te slaan naar de doelcultuur van de gebruiker door toevoeging van cultuurspecifieke informatie waarmee de kennis over het culturele erfgoed van de gebruiker wordt geactiveerd.

2.5 Cultuurvergelijkend onderzoek

Met mijn scriptie-onderzoek wil ik nagaan of mensen met een verschillende culturele achtergrond gevoelig zijn voor op hun cultuur gerichte ontwerpkenmerken. Hiertoe heb ik een experimenteel effectonderzoek opgezet naar culturele aanpassingen in de Duitse en Engelse audiotour. Mijn onderzoek is te scharen onder cultuurvergelijkend onderzoek. Inherent aan dit type onderzoek zijn de nodige (methodologische) problemen. Volgens Hoeken en Korzilius (2001) wordt er relatief weinig cultuurvergelijkend experimenteel onderzoek uitgevoerd: "en dat zal geen verbazing wekken gezien de problemen die daarbij optreden." (2001: 351).

Het lijkt mij belangrijk om kennis te nemen van de problemen waar ik mogelijk tegen aanloop binnen mijn onderzoeksopzet. In deze paragraaf ga ik daarom in op enkele methodologische problemen van cultuurvergelijkend onderzoek. In de beschrijving van mijn onderzoeksopzet in Hoofdstuk 4 zal ik wat dieper ingaan op de hiermee samenhangende keuzes die ik heb gemaakt met betrekking tot de opzet van het gebruikersexperiment.

2.5.1 Methodologische problemen bij crosscultureel experimenten

Hans Hoeken en Hubert Korzilius (2001) spreken in hun artikel "Enkele problemen bij experimenteel onderzoek naar de relevantie van cultuurverschillen voor tekstontwerp" over een drietal problemen, te weten:

- Operationalisatie van cultuurverschil
- Equivalentie van document en meetinstrument
- Verschil tussen culturen met betrekking tot het invullen van schalen.

Wanneer je cultuurverschil zou operationaliseren op basis van de nationaliteit van proefpersonen ga je volgens de auteurs voorbij aan individuele verschillen binnen proefpersonen met dezelfde nationaliteit. Personen behorend tot dezelfde nationaliteit kunnen op veel verschillende dimensies van elkaar verschillen. Elk van deze dimensies kan dus als verklaring dienen voor het eventuele gevonden verschil. Er is dus geen sprake van interpretatie-exclusiviteit (Hoeken en Korzilius 2001: 345).

Dit zou kunnen worden ondervangen door op individueel niveau een variabele te meten die gerelateerd is aan het cultuurverschil op groepsniveau. Door de proefpersonen vervolgens uit te splitsen op deze variabele in plaats van nationaliteit kan worden gecontroleerd of het verschil tussen de onafhankelijke variabelen mag worden verklaard vanuit cultuurverschil. Mocht het gevonden verschil kleiner worden, dan is dit een indicatie dat het verschil in reactie tussen de proefpersonen een gevolg is van een andere factor dan het cultuurverschil.

2.5.2 Het (ver)taalprobleem

Het volgende methodologische probleem heeft paradoxaal genoeg te maken met het vertaalprobleem dat in dit hoofdstuk centraal staat: equivalentie. Bij cross-culturele experimenten dient het onderzoeksmateriaal en het onderzoeksinstrument in meerdere talen te worden ontwikkeld. In het geval van het in deze scriptie centraal staande effectonderzoek is het onderzoeksinstrument, de vragenlijst, vertaald van de Nederlandse brontekst naar het Duits en het Engels. Mag je hierbij veronderstellen dat de vragenlijst in deze verschillende talen dezelfde betekenis heeft? Met andere woorden, mag ik er van uit gaan dat deze verschillende vragenlijsten hetzelfde meten? Het antwoord is nee.

Om te beginnen zijn er legio begrippen die cultuurspecifiek zijn en die geen equivalent hebben in een andere cultuur. Hoeken en Korzilius (2001) geven als voorbeeld het Nederlandse begrip 'gezelligheid'. Dergelijke cultuurbepaalde termen en uitdrukkingen worden ook wel aangeduid als *realia* (Grit 2004). In de contrastieve analyse van de audiotour in Hoofdstuk 3 zullen dergelijke begrippen ook aan bod komen. Daarnaast spelen bij het opstellen van vragenlijsten verschillen in connotaties van bepaalde begrippen een belangrijke rol. Deze kunnen de validiteit van de vragenlijst als meetinstrument in gevaar brengen.

Wanneer er naar de mening van de respondent wordt gevraagd, moet rekening worden gehouden met het feit dat de connotatieve betekenis van woorden per cultuur sterk kan verschillen, zelfs als het dezelfde taal betreft (denk aan Nederland en Vlaanderen). Voor het opsporen en oplossen van dergelijke vertaal- en equivalentieproblemen adviseren Hoeken en Korzilius de vertaal-terugvertaal methode van Brislin (1980). Dit houdt in dat de door mij opgestelde Nederlandse versie van de vragenlijst zou worden vertaald naar het Engels door één vertaler. Deze vertaling wordt dan weer 'terugvertaald' naar het Nederlands. Naarmate de twee Nederlandse versies meer overeenkomen is de kans groot dat de Engelse versie dezelfde betekenis heeft. Indien beide versies afwijken kan dit een indicatie zijn voor equivalentieproblemen.

Met betrekking tot de interne consistentie van meervoudige items (meerdere vragen waarmee eenzelfde variabele wordt gemeten) kan Cronbach's alpha worden berekend. Deze coëfficiënt houdt rekening met de correlatie tussen de items en zal kunnen aantonen of de consistentie van de items in vertaling betrouwbaar blijft. Een verschil in de betrouwbaarheid van het meetinstrument is dan ook een signaal dat de

instrumenten niet equivalent zijn. In hoofdstuk 4 zal dieper worden ingegaan op deze methode en de verdere verwerking van de met de vragenlijsten verzamelde data.

2.5.3 Schaalvragen

In mijn experiment maak ik gebruik van schaalvragen. Ook dit kan volgens Hoeken en Korzilius (2001) problemen opleveren in cross-cultureel onderzoek. Het cultuurverschil kan een belangrijke factor zijn bij eventuele verschillen in schaalgebruik. Proefpersonen uit verschillende culturen kunnen allereerst verschillende ervaringen hebben met het invullen van vragenlijsten en dit kan hun antwoorden beïnvloeden. Ook het verschil in connotatie wat betreft cijfers speelt een rol. Zo wordt het Duitse systeem van schoolcijfers genoemd dat loopt van 1 tot 6, waarbij 1 staat voor 'uitmuntend' en 6 voor 'zeer slecht'.

Daarnaast menen Hoeken en Korzilius (2001) dat er ook culturele verschillen bestaan in het gebruik van schaalextremen (zeer mee eens, zeer mee oneens). Zo zouden Italiaanse respondenten veel vaker op de uitersten van een schaal gaan zitten, terwijl Japanners geneigd zijn om dit aanzienlijk minder te doen. Door gebruik te maken van gestandaardiseerde scores kan dit verschil in schaalgebruik worden uitgevlakt. Door deze te vergelijken met de ruwe data kan worden getoetst worden of een verschil in effectgrootte met verschillen in cultuur samenhangt, of dat er sprake is van een onbedoeld gevolg van verschillen in schaalgebruik.

2.5.4 Het vertalen van vragenlijsten

Een vragenlijst wordt opgesteld als instrument om bepaalde variabelen te meten. Zoals eerder besproken is er cross-cultureel gezien sprake van verschillen in communicatieve normen, waarden, stijlen, voorkeuren en competenties. Om voor de operationalisatie van variabelen in de brontaal een adequate vertaling te vinden in de doeltaal dient bij het vertalen van vragenlijsten rekening te worden gehouden met deze culturele verschillen.

In *Translating questionnaires and other research instruments* wordt door Behling & Law (2000) de vraag gesteld hoe in verschillende talen dezelfde vraag kan worden gesteld waarbij de betekenis altijd gelijk is. Volgens de onderzoekers ligt het antwoord hierop in het streven naar equivalentie op de volgende drie niveaus: semantische equivalentie, conceptuele equivalentie en normatieve equivalentie.

Een semantisch equivalente vertaling heeft op lexicaal en syntactisch niveau dezelfde betekenis als in de brontaal. De nodige voorzichtigheid is geboden bij het vertalen van ogenschijnlijk simpele woorden of uitdrukkingen. Een praktijkvoorbeeld: de in het Nederlands veel gebruikte uitdrukking 'per se' leverde in de Engelse en Franse vertaling van een audiotour verschillende interpretaties op. De frase 'zij wil per se' uit het Nederlandse script voor het Tropenmuseum werd vertaald met respectievelijk 'she begs' en 'elle exige', oftewel 'zij smeekt' en 'zij eist'. Wanneer dit soort verschillen in betekenis voorkomen tussen vragenlijsten dan zou dit de betrouwbaarheid van de vragenlijst als meetinstrument in gevaar brengen.

Conceptuele equivalentie heeft, zoals het woord eigenlijk al zegt, te maken met het vertalen van concepten; mentale constructen die worden gedeeld door een groep mensen behorend tot dezelfde cultuur. Het is mogelijk dat de in een bepaalde cultuur gedeelde concepten niet, of in een andere vorm voorkomen in het referentiekader van een andere cultuur. Bij het operationaliseren van constructen moeten onderzoekers zich dus afvragen of dit construct wel op dezelfde manier kan worden gemeten in de doelcultuur.

Tot slot wordt er in een normatief vertaalde vragenlijst rekening gehouden met verschillen in normen en waarden, de verschillen in sociale conventies tussen bron- en doelcultuur. Deze conventies hebben een sterke invloed op vele

aspecten van het menselijke gedrag. Zo kan het per cultuur verschillen of en hoe men over bepaalde onderwerpen spreekt en met wie. De bespreekbaarheid van bepaalde onderwerpen zoals geld, seks of politiek verschilt sterk per cultuur. Individuen afkomstig uit 'gesloten culturen' zullen niet gauw hun mond open doen wanneer een 'vreemde' onderzoeker hen allerlei vragen stelt, terwijl dit in andere 'gastvrije culturen' doorgaans geen problemen oplevert.

Ook de manier waarop in culturen opvattingen of ideeën worden uitgedrukt kunnen uiteenlopen. Samenhangend met de communicatiestijlen is het verschil in "positional response styles", oftewel het verschil in schaalgebruik bij het invullen van schaalvragen (Lonner & Ibrahim 1996, geciteerd in Behling & Law 2000: 6). Behling & Law (2000) geven zelf een viertal voorbeelden van manieren waarop individuele antwoorden per cultuur kunnen verschillen:

- *Assertiveness versus acquiescence*
- *Self-enhancement versus modesty*
- *Objectivity versus social desirability*
- *Directness versus indirectness*

Bovenstaande vier categorieën kunnen worden vergeleken met de dimensies van cross-culturele verschillen tussen Duits en Engels van Juliane House. Ze hebben betrekking op communicatievoorkeuren en -stijlen die per cultuur kunnen verschillen.

Deze verschillen kunnen volgens Hoeken en Korzilius (2001) worden gelinkt aan de verschillen in waardehiërarchieën welke volgens Geert Hofstede (1991) de kern vormen van cultuurverschillen: "Culturen verschillen namelijk van elkaar in het relatieve belang dat aan waarde wordt gehecht. Waar in de ene cultuur veel belang wordt gehecht aan prestaties en succes, neemt in een andere cultuur zorgzaamheid en veiligheid een belangrijker plaats in" (geciteerd in Hoeken en Korzilius 2001: 340). Terugkoppeland naar de dimensies van House zou het zo kunnen zijn dat het verschil op de dimensie *content-persons* berust op het verschil in waarde dat in Engeland wordt gehecht aan het interpersoonlijke karakter van contact, terwijl Duitsers relatief mee waarde hechten aan de inhoud van het contact. Experimenteel onderzoek zou de basis moeten vormen van dergelijke veronderstellingen, maar voor het ontwikkelen van de juiste onderzoeksinstrumenten hiervoor is enig pionierswerk nodig.

Behling & Law dragen een aantal methoden aan voor het vertalen van vragenlijsten. Zij sluiten zich hierbij aan bij de overtuiging van de socioloog Suchman (1964) dat het mogelijk is om de problemen bij het vertalen van vragenlijsten en het ontwikkelen van procedures en onderzoeksinstrumenten voor cross-cultureel onderzoek op te lossen door hiermee rekening te houden in het ontwerp: "A good design for the collection of comparative data should permit one to assume as much as possible that the differences observed ... cannot be attributed to the differences in the method being used" (Suchman 1964: 135).

Over het algemeen geldt dat wanneer je als onderzoeker feitelijke informatie verzamelt met behulp van een enkele vraag je de minste problemen mag verwachten bij het vertalen van de vragenlijst. Maar bij het meten van abstracte concepten door middel van meervoudige items en schaalvragen dien je als onderzoeker ernstig rekening te houden met de tot nu toe besproken methodologische problemen bij intercultureel onderzoek.

In hoeverre ik rekening heb gehouden met de hierboven geschetste mogelijke problemen wordt beschreven in Hoofdstuk 4. Ook het opstellen van de vragenlijst

aan de hand van de inventarisatie van mogelijke equivalentieproblemen van Behling en Law (2000) komt hier aan bod.

2.6 Samenvatting van het masterproject

Zoals in de inleiding als aan bod kwam luidt de overkoepelende vraag van mijn masterproject:

Wat zijn mogelijke problemen bij het vertalen van audiotours gelet op verschillen in culturele achtergronden en voorkennis van verschillende nationaliteiten en hoe kunnen deze worden opgelost?

Vanuit het theoretisch kader dat ik in dit hoofdstuk heb geschetst kan ik deze vraag reeds deels beantwoorden. Vanuit de functioneel-pragmatische benadering van het vertaalproces gezien draait het er om dat de functie van de tekst in de vertaling behouden blijft. De tekst, die kan worden gezien als een talig middel om een bepaald doel te bereiken, moet daarom aan de doelcultuur worden aangepast. Op deze manier kan met de tekst in de doelcultuur hetzelfde doel bereikt worden als in de broncultuur.

Ik ga er van uit dat bij het vertalen van de audiotour de communicatieve functie van de tekst centraal staat. De eerste stap in het vertaalproces van de audiotour is dan ook het beantwoorden van de vraag: wat is het communicatieve doel van de brontekst en op welke manier kan je dit doel het beste bereiken met de doelttekst? Om de functie van de doelttekst gelijk te houden moet rekening worden gehouden met de (cultuurspecifieke) competenties van de gebruikers van het document. De doelttekst functioneert op deze manier als een zelfstandige tekst in de doelcultuur en sluit naadloos aan op de competenties van de doelgroep.

In de vertaling van de Nederlandse audiotour moet dus een brug worden geslagen naar het referentiekader van de doelcultuur. Dit kan door middel van aanpassingen in communicatiestijl en/of door het toevoegen van cultuurspecifieke informatie. Hierbij veronderstel ik dat de waardering en het begrip worden vergroot, en dus dat het communicatieve doel van de audiotour beter wordt bereikt, wanneer de gebruiker een (grotere) herkenning heeft vanuit de eigen culturele achtergrond. Hiertoe moet in de vertaling van de Nederlandse audiotour rekening worden gehouden met de verschillen in communicatievoorkeuren en een link worden gelegd naar de Engelse en Duitse receptie van Rembrandt en zijn invloed. Dit zou kunnen leiden tot een activering van de culturele kennis van de gebruiker. Door de tekst aan te passen aan de doelgroep, aan de cultuurspecifieke communicatieve competenties van de Duitse of Engelse gebruiker kunnen de Duitstalige en Engelstalige audiotour hetzelfde doel bereiken als de oorspronkelijk Nederlandstalige audiotour.

Deze manier van vertalen zou ik, met gebruik van een reeds bestaande term, *hertalen* willen noemen. Net als dat deze term wordt gehanteerd voor het aanpassen van een tekst aan een andere doelgroep (bijvoorbeeld het herschrijven van een Nederlandse middeleeuwse tekst voor een modern publiek), pleit ik naast het vertalen voor het hertalen van een audiotour voor het doelpubliek. Met een *hertaling* in plaats van een vertaling kan de audiotour adequaat worden vertaald en zijn communicatieve doel bereiken in de doelcultuur.

Hoe zou dit proces van hertalen er het beste uit kunnen zien? Door middel van een analyse van de brontekst kunnen door de vertaler de knelpunten voor de doelcultuur worden blootgelegd. Op deze knelpunten wordt vervolgens het culturele filter toegepast. Dit filter is bij voorkeur gebaseerd op contrastief-pragmatisch onderzoek. Wanneer in het vertaalproces op een dergelijke manier wordt gewerkt zouden theoretisch gezien de problemen die voortkomen uit de verschillen in

culturele achtergrond en voorkennis tussen nationaliteiten of taalculturen kunnen worden achterhaald en door toepassing van een cultureel filter opgelost.

2.6.1 Vraagstelling

Door middel van een gebruikersexperiment volgens de methode van effectonderzoek (Maes, Ummelen en Hoeken 1996) wil ik onderzoeken of de Duitse en Britse proefpersonen een op hun cultuur gerichte talige dan wel inhoudelijke aanpassing van de audiotour daadwerkelijk zullen herkennen en waarderen. De vraagstelling van het gebruikersexperiment luidt:

1. *In hoeverre waardeert een Britse dan wel Duitse museumbezoeker de cultureel aangepaste (talig of inhoudelijk) audiotour anders dan de oorspronkelijke audiotour?*

Met cultureel aangepast bedoel ik een aanpassing van de tekst aan de cultuurspecifieke communicatievoorkeuren en -behoeften van de doelcultuur. Deze aanpassingen komen tegemoet aan de functionele equivalentie van de vertalingen zodat het *effect* dat de audiotour heeft in de broncultuur hetzelfde is in de doelcultuur. De onderzoeksvraag wordt daarom beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen:

2. *Wat is de belangrijkste functie van de audiotour?*

Door de brontekst te analyseren volgens de methode van de functionele analyse (Lentz en Pandermaat 2000) zal het belangrijkste communicatieve doel van de audiotour naar voren komen. Deze tekstfunctie dient als basis voor de vergelijking van de bron- en doeltteksten.

3. *In hoeverre wordt er door de vertalers een cultureel filter toegepast in de Duitse en Engelse vertaling?*

Met de functie van de audiotour in mijn achterhoofd zal een cross-culturele vertaalanalyse worden gemaakt van de Duitse en Engelse audiotour. De nadruk van mijn scriptie-onderzoek ligt op het gebruikersexperiment. Om deze reden is de cross-culturele tekstuele analyse beperkt tot een achttal stops uit de totale audiotour van het Rijksmuseum waarbij is gekeken naar alle vijf de dimensies van House, de vertaling van cultuurspecifieke elementen en naar overige verschillen wat betreft herformuleringen, toevoegingen en weglatingen.

Ik ga er van uit dat er reeds door de vertalers een cultureel filter is toegepast, maar ik wil toetsen of extra culturele aanpassingen kunnen worden ingezet als middel ter verhoging van de waardering en verbetering van het communicatieve effect van de audiotour.

2.6.2 Hypothese

Door in de vertaling een brug te slaan naar de doelcultuur door middel van een culturele adaptatie van de tekst, komt de audiotour tegemoet aan de cultuurspecifieke communicatieve competenties van de gebruiker. Op deze manier wordt de waardering van de audiotour vergroot, omdat de gebruiker een grotere herkenning heeft vanuit de eigen culturele achtergrond. Deze verhoogde waardering verstevigt de oorspronkelijke tekstfunctie en het communicatieve *effect*.

3 Bureau analyse

Alvorens zal worden ingegaan op de analyse van de meertalige audiotour volgt hieronder een korte beschrijving van de inhoud van de audiotour van het Rijksmuseum.

3.1 De audiotour van het Rijksmuseum 'De Meesterwerken' ¹

De tentoonstelling *De Meesterwerken* van het Rijksmuseum is ingericht in de Philipsvleugel. Dit is het enige gedeelte van het museum dat geopend is tijdens de in 2003 gestarte, grootschalige renovatie. De topstukken uit de Nederlandse Gouden Eeuw worden hier tentoongesteld. De Philipsvleugel bestaat uit twee verdiepingen en 13 zalen. Per zaal, behalve in zaal 13, is minimaal 1 audiostop te beluisteren. In totaal zijn er 31 stops. Op de begane grond komt de geschiedenis van de Nederlandse republiek als opkomende wereldmacht aan de orde aan de hand van uiteenlopende historische artefacten en kunstobjecten. De inmiddels oud-directeur van het Rijksmuseum Ronald de Leeuw verwoordt het in de introductie van de audiotour als volgt: "Beneden tonen we u wat de Gouden Eeuw historisch betekent."

Op de eerste verdieping, bestaande uit zaal 6 tot en met 13, komt de 17de eeuwse Nederlandse schilderkunst aan bod. Hier hangen de schilderijen van Rembrandt Harmensz van Rijn, Frans Hals, Johannes Vermeer, Jan Steen, Nicolaes Maes, Jacob van Ruisdael, Jan Both, Adriaen van Ostade, en vele anderen.

In deze tentoonstelling draait het allemaal om de Nederlandse Gouden Eeuw, een periode van grote bloei op wetenschappelijk, cultureel en financieel gebied met Amsterdam als centrum. Deze periode duurde ongeveer van 1585 tot 1675 (Hellinga 2007). Ook de kunst beleeft in deze periode een grote bloei. Het zwaartepunt van de tentoonstelling ligt bij wat er in deze bloeitijd door topschilders en andere kunstenaars is voortgebracht. "De schilderkunst van Rembrandt, Hals en Vermeer bekleedt er een ereplaats", aldus de introductie van deze audiotour van het Rijksmuseum.

Tot zover deze korte beschrijving van de audiotour van het Rijksmuseum. In de volgende paragraaf zal worden gekeken naar de verschillende functies van de audiotour als document aan de hand van het artikel 'Functional analysis for document design' van Leo Lentz en Henk Pandermaat (2004). Deze analyse dient als basis van waaruit is gekeken in hoeverre er een cultureel filter wordt toegepast op de Duitse en Engelse vertalingen van de Nederlandse audiotour.

3.2 Functionele analyse

Met een functionele analyse worden de communicatieve functies van een tekst geïnventariseerd. Wat zijn de hoofd- neven- en subdoelen van de tekst? Wie zijn de doelgroep? De hiërarchisering van de communicatieve functies wordt uiteindelijk weergegeven in een zogenaamde doelenboom. Volgens Lentz en Pandermaat (2004) wordt een tekst ontworpen onder uiteenlopende eisen en beperkingen (*constraints*). Met een functionele analyse kunnen de belangrijkste communicatieve doelen worden blootgelegd, tegen elkaar afgewogen worden en in hun *functionele context* worden geplaatst.

---

¹ De samenstelling van de tentoonstelling varieert. Af en toe worden werken uitgeleend, gerestaureerd of maken ze plaats voor een tijdelijke tentoonstelling. De beschrijving hieronder is gebaseerd op de tentoonstelling zoals die was in mei 2008. Van juni tot en met augustus 2008 is er een speciale audiotour en tentoonstelling te zien geweest ter ere van het afscheid van directeur Ronald de Leeuw, getiteld 'Twaalf Jaar Aanwinsten'.

3.2.1 Functionele context

De tekst van een audiotour vraagt om een heel specifiek design. Dit heeft alles te maken met de functionele context. Allereerst is de tekst bedoeld om naar te luisteren en dit heeft gevolgen voor de stijl en structuur van de tekst en voor de hoeveelheid informatie die er in kan worden verwerkt. Voor meer informatie over het schrijven van teksten voor audio verwijs ik naar mijn stageverslag *De totstandkoming van meertalige audiotours bij Antenna Audio* (Tempel 2008).

Ten tweede is de audiotour bij *De Meesterwerken* speciaal ontworpen voor het Rijksmuseum en haar bezoekers. De bezoekers van het Rijksmuseum vormen wat nationaliteit betreft een heterogene groep mensen; de bezoekers zijn afkomstig uit vele verschillende landen en culturen. De audiotour heeft dus verschillende doelgroepen die andere talen spreken en afkomstig zijn uit verschillende culturen (de verschillen in leeftijd en opleiding hierbij buiten beschouwing gelaten).

Tot slot hebben musea de laatste decennia een steeds belangrijkere cultuureducatieve taak. Er wordt verwacht dat ze inspelen op de wensen en informatiebehoefte van hun (nieuwe) doelgroepen en dat zij hun publiekstaak serieus nemen (van Stein 2000). Een veel ingezet en belangrijk hulpmiddel hierbij is de audiotour; het vergroot de toegankelijkheid en educatieve functie van het museum. De audiotour valt dan ook onder de verantwoordelijkheid van de afdeling educatie van het Rijksmuseum.

Voor deze tour is het Nederlandse script (de brontekst) vertaald in acht talen (de doeltteksten). De vraag is in hoeverre de functies van de brontekst overeind blijven in deze doeltteksten. Om eventuele problemen op te sporen wordt deze functionele analyse gebruikt. Hierbij luidt de vraag: hoe zou het document design er in het meest ideale geval uitzien, aan welke *constraints* dient de tekst te voldoen? Het uitgangspunt hierbij is de functionele equivalentie van de Duitse en Engelse vertalingen.

3.2.2 Communicatieve doelen

Een communicatief doel kan worden opgesplitst in vier componenten:

1. het (beoogde) communicatieve effect
2. het onderwerp
3. doelgroep
4. organisationele doel

Elke stop van de audiotour verstrekt informatie aan de luisteraar over het object waar zij/hij naar kijkt. Tegelijkertijd leidt de audiotour de luisteraar rond als een gids en worden er kijkinstructies verstrekt. Terugkomend op de vier componenten waaruit een communicatief doel bestaat is het beoogde communicatieve effect van de audiotour tweeledig, namelijk: a) de luisteraar weet waar zij/hij naar moet kijken en b) doet kennis op over de (kunst)objecten waar zij/hij naar kijkt. Het (kunst)object waar de luisteraar naar kijkt of, wanneer je het wat ruimer neemt, de tentoonstelling die wordt bezocht is het onderwerp van de audiotour. Een ander communicatief effect dat wordt beoogd, zij het wat impliciet, is het motiveren van de luisteraar om vaker een audiotour te gaan gebruiken. Wanneer de gebruiker de audiotour als een waardevolle toevoeging op het museumbezoek ervaart, zou dit namelijk kunnen motiveren er vaker gebruik van te maken en zodoende ook vaker naar het museum te gaan.

Nu komen we bij het derde component, de doelgroep van de audiotour. In het algemeen beschouwd is dit de bezoeker van het Rijksmuseum. De bezoekers van het

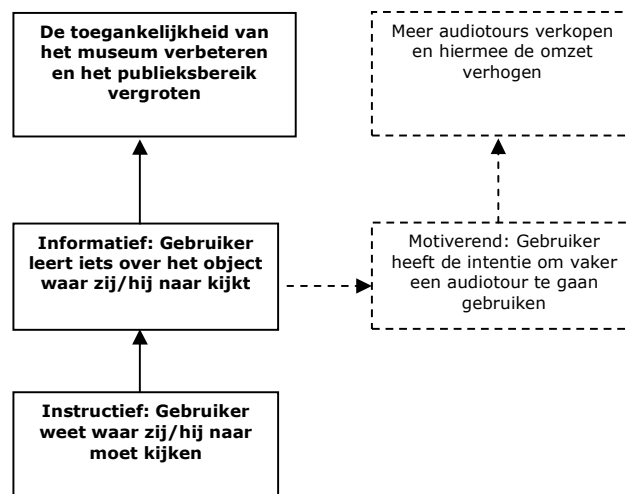

Rijksmuseum hebben echter vele verschillende achtergronden. Niet alleen wat betreft nationaliteit, maar ook wat betreft leeftijd, opleidingsniveau, voorkennis en voorkeuren. Het is lastig om binnen het ontwerp van de audiotour rekening te houden met al deze verschillende *constraints*.

Tot slot het vierde component: het organisationele doel. Een belangrijk doel van de audiotour is het bedienen van bezoekers in meerdere talen (van Huffelen & Orbons 1992^a). Op deze manier kan aan een veel grotere groep mensen aanzienlijk meer informatie worden overgedragen dan via de traditionele tekstbordjes. Tevens is de audiotour een goed alternatief voor persoonlijke rondleidingen die, met name bij druk bezochte tentoonstellingen, de zogenaamde blockbusters (van Huffelen & Orbons 1992^b) voor de nodige praktische problemen kunnen zorgen.

Met de audiotour maakt het Rijksmuseum haar collectie dus toegankelijker voor grotere groepen mensen en verschillende nationaliteiten. Op deze manier vergroot het Rijksmuseum haar publieksbereik. Daarnaast is er nog een tweede organisationeel doel. De audiotour kan worden gezien als een gezamenlijke productie van het Rijksmuseum (de opdrachtgever) en Antenna Audio (de producent). Hierdoor zijn er twee verschillende organisationele doelen. Dat van Antenna Audio hangt samen met het motiveren van de bezoeker om vaker een audiotour aan te schaffen. Het organisationele doel van de producent is namelijk een economisch doel: het verhogen van de omzet.

Het doel en de functie van de meertalige audiotour kunnen volgens Lentz en Pandermaat (2004) tot slot worden onderverdeeld in verschillende individueel cognitieve effecten, behavioristische effecten en organisationele doelen. Zo ontstaat er een hiërarchie van de doelen en functies, een zogenaamde doelenboom (figuur 1).

Figuur 1: Doelenboom

In de doelenboom zijn de communicatieve doelen van de audiotour kernachtig geformuleerd. Het ontwerp van de audiotour is aan 'multiple constraints' (Lentz en Pandermaat 2004) onderhevig, maar de informatieve (educatieve) functie van de audiotour is mijns inziens de meest expliciete en ook belangrijkste functie. Vandaar dat de meer impliciete functies van de audiotour met stippellijnen is aangegeven.

De meta-communicatieve functie (Lentz en Pandermaat 2004) van de audiotour is educatief: de gebruiker wordt geïnformeerd over verschillende (kunst)objecten van de tentoonstelling, over de (kunst)historische context en de artistieke waarde. Het gewenste effect is dat de luisteraar hier iets van leert. Uitgaande van het

principe hoe hoger het begrip, des te hoger de waardering (Maes, Ummelen en Hoeken 1996) is mijn verwachting dat het de educatieve waarde van een audiotour ten goede zal komen wanneer er meer rekening gehouden wordt met culturele verschillen en communicatieve voorkeuren van verschillende taalculturen.

In het meest ideale geval zou de audiotour perfect aansluiten bij de voorkennis en informatiebehoefte van alle verschillende publieksgroepen. Hieraan wordt tegemoet gekomen door de audiotour in negen verschillende talen aan te bieden. Het beste zou misschien zijn om voor elke taal een nieuwe tekst te schrijven, maar hier speelt de factor geld een rol. Deze financiële constraint maakt het onmogelijk om voor elke taalcultuur een speciaal script te schrijven; de audiotour wordt dan een veel te duur product.

3.2.3 Conclusie functionele analyse

Het tekstontwerp van een audiotour is onderhevig aan diverse tekstuele (schrijven voor audio), financiële (budget Rijksmuseum) en andere functionele constraints (multinationale bezoekers Rijksmuseum). Om het informatieve doel en educatieve effect van de audiotour binnen de hierboven geschetste constraints te optimaliseren dient er rekening te worden gehouden met de specifieke informatie- en communicatiebehoefte van de verschillende doelgroepen. Dit wordt deels gedaan door de Nederlandse audiotour te vertalen naar acht verschillende talen. Maar hoe kan er in de vertalingen rekening worden gehouden met het verschil in voorkennis en culturele achtergrond tussen de bron- en doelcultuur? In hoeverre wordt dit al gedaan?

Deze scriptie beperkt zich tot de gebruikers van de Engelse en Duitse audiotour, en nog specifiek tot gebruikers afkomstig uit Groot-Brittannië en Duitsland. Aan de hand van een vertaalanalyse wordt in de volgende paragraaf een antwoord gegeven op de vraag in hoeverre er een cultureel filter wordt toegepast op de Duitse en Engelse vertalingen van de Nederlandse audiotour.

3.3 Contrastieve analyse

Zoals in de inleiding al naar voren kwam hangt de keuze voor de Duitse en Engelse vertaling samen met het gebruik van de vijf dimensies van Juliane House (1997). Voor de vertaalanalyse zijn het Nederlandse origineel en de Duitse en Engelse vertaling naast elkaar gelegd en vergeleken. De analyse is toegepast op een selectie van acht audiostops: de eerste drie stops van de tour en de vijf stops bij een schilderij van Rembrandt. Dit heeft te maken met het feit dat de ruimte binnen dit scriptie-onderzoek beperkt is en ik me vooral heb toegelegd op de uitvoering van het experiment. De volgende audiostops zijn opgenomen in de analyse en zijn terug te vinden in bijlage I: Introductie (100), Bartholomeus van der Helst (1), Verdieping: ontstaan en inrichting republiek (200), Jeremia (30), Johannes Wtenbogaert (31), Het Joodse Bruidje (33), De Staalmeesters (34) en De Nachtwacht (43)

In de analyse is allereerst gelet op de vijf dimensies van cross-culturele verschillen. In de drie talen zijn de dimensies gemarkeerd en is gekeken in hoeverre ze overeenkomen met dan wel afwijken van de theorie van House (1997). Ook is er gekeken naar zogenaamde herformuleringen, toevoegingen en weglatingen. Tot slot zijn ook alle overige opvallendheden gesignaleerd en gemarkeerd. Ik ga er van uit dat door de vertaler(s) een cultureel filter is toegepast en dat dit op basis van de dimensies van House en eventuele herformuleringen, toevoegingen en weglatingen te herkennen is in de analyse van de teksten.

3.3.1 Cross-culturele dimensies Duits-Engels

In tabel 2 worden voorbeelden gegeven van de cross-culturele verschillen tussen de Duitse en Engelse vertaling van de Nederlandse brontekst uit de audiotour van Het Rijksmuseum

Dimensie	Nederlands	Duits	Engels
Directness/ Indirectness	Laat u zich rustig verrassen door de honderden details, zoals indertijd de verbaasde gasten van Petronella Oortman	Lassen Sie sich von unzähligen Details überraschen, wie seinerzeit die Gäste von Petronella Oortman	Do take this opportunity to marvel at abundant details, as Petronella Oortman's amazed guests certainly would have done
Self/Other Reference & Explicitness/ Implicitness	In deze Philipsvleugel tonen we u hoogtepunten uit onze collectie.	Im Philips-Flügel, in dem Sie sich jetzt befinden, zeigen wir Ihnen Höhepunkte unserer Sammlung.	In the Philips wing you will discover highlights from our collection.
Content/ Persons focus	Het schilderij stond tot in de 19de eeuw bij velen hoger aangeschreven dan Rembrandts <i>Nachtwacht</i> ,	Das Gemälde wurde bis ins 19. Jahrhundert mehr geschätzt als die <i>Nachtwache</i>	Until the 19th century many people thought more highly of this work than of Rembrandt's <i>Night Watch</i>
Explicitness/ Implicitness	Staalmeesters keurden de kwaliteit van geveerd laken aan de hand van stalen.	Die „Staalmeesters“ waren Stoffprüfer , die die Qualität des gefärbten Tuchs anhand von Musterlappen, den so genannten „stalen“ , kontrollierten.	The syndics' task was to check the quality of dyed cloth from samples.

Tabel 2: Voorbeelden van de dimensies van cross-culturele verschillen tussen Duits en Engels in de audiotour van het Rijksmuseum

Uit de bovenstaande tabel blijkt dat vier van de vijf dimensies van cross-culturele verschillen te zijn herkennen in de Duitse en Engelse vertaling van de Nederlandse audiotour. Deze dimensies zijn niet bewust door de vertalers toegepast, maar komen als het ware voort uit hun 'natuurlijke intuïtie' als native speaker van de desbetreffende taal. In één van de voorbeelden kunnen twee dimensies tegelijkertijd worden aangewezen, namelijk *orientation towards self versus orientation towards other* én *explicitness versus implicitness*.

Als kanttkening moet wel worden geplaatst dat in de geanalyseerde stops slechts eenmaal de dimensie self-other is aangetroffen, waarin de focus in het Duits op het zelf ligt ("wir") en in het Engels op de ander ("you"). De dimensies die het meest te herkennen zijn in de audiotour zijn *Orientation towards content versus Orientation towards persons* en *Explicitness versus Implicitness*.

De vijfde dimensie *ad-hoc formulation versus verbal routines* heb ik niet uit de vergelijking van de teksten kunnen halen. Dit heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met het feit dat deze dimensie vooral gericht is op interactieve situaties. In de

introdactie van de audiotour (stop 100) is wel een voorbeeld gevonden van het gebruik van verbal routines:

Stop: regel	Nederlands	Duits	Engels
Intro: 1	<i>Van harte</i> welkom in het Rijksmuseum!	<i>Herzlich</i> willkommen im Rijksmuseum!	<i>Welcome</i> to the Rijksmuseum!

Tabel 3: voorbeeld van verbal routine

De eerste zin van Ronald de Leeuw is een aan conventies onderhevige verbale routine. Vandaar dat "van harte" uit het Engels is weggelaten omdat hier geen equivalent voor is. Het Engelse "welcome" functioneert hier echter hetzelfde als de Nederlandse of Duitse tekst: als begroeting. Het is wel denkbaar dat in een eventuele manipulatie van deze stop de Duitse verbale routine ("herzlich willkommen") zou worden vervangen door een ad-hoc formulation.

In de Duitse vertalingen wordt regelmatig naar de personen op het schilderij verwezen met aanwijzende (bijv. die, dat) of zelfstandig naamwoorden (bijv. de schilder) in plaats van met persoonlijke voornaamwoorden (bijv. zij, hij) en de naam van de geportretteerde of andere meer persoonlijke verwijzingen zoals in de Engelse versie. Dit zou kunnen worden uitgelegd als een focus op content in plaats van een focus op personen.

Stop: regel	Nederlands	Duits	Engels
Wtenbogaert: 12	Het trekt al onze aandacht naar (...) de geaderde handen <i>van Wtenbogaert</i>	Es lenkt unsere ganze Aufmerksamkeit auf (...) die geäderten Hände <i>des Dargestellten</i>	It draws our attention to <i>Wtenbogaert's</i> (...) veined hands
Wtenbogaert: 7	Rembrandt portretteert <i>Wtenbogaert</i> in 1633. De dominee is dan 76.	Rembrandt porträtierte den <i>Theologen</i> 1633, als <i>dieser</i> 76 Jahre alt war	Rembrandt painted <i>Wtenbogaert</i> in 1633, when the minister was 76.
Jeremia: 5	Kijkt u naar <i>Jeremia's</i> gezicht	Das Gesicht des <i>Propheten</i>	Look at the <i>prophet Jeremiah's</i> face
Jeremia: 6	<i>De oude man</i> baadt in dramatisch licht	<i>Die Figur des alten Mannes</i> ist in ein dramatisches Licht getaucht	<i>The old man</i> is bathed in dramatic light
Joodse Bruidje: 6	Wie <i>dit stel</i> is, weten we niet zeker maar wellicht portretteert <i>de schilder</i> twee tijdgenoten	Wer <i>dieses Paar</i> ist, wissen wir nicht genau. Möglicherweise porträtierte <i>der Maler</i> zwei Zeitgenossen	We do not know for certain who <i>they</i> are, although <i>Rembrandt</i> may have portrayed two contemporaries

Tabel 4: voorbeelden van onpersoonlijke en inhoudsgerichte verwijzingen in Duitse tekst

Doordat in de Duitse fragmenten met termen als "de afgebeelde" of "de theoloog" naar de persoon Wtenbogaert wordt verwezen of met "de profeet" naar Jeremia lijkt de focus meer te liggen op de informatieve inhoud van de audiostop. Dit terwijl in de Engelse fragmenten personen bij naam worden genoemd en niet "de schilder" of "de figuur" waardoor de focus meer ligt op de persoon.

Daarnaast komen de dimensies van House ook regelmatig andersom voor, zoals blijkt uit de fragmenten in tabel 5. Hiermee bedoel ik dat de Engelse vertaling bijvoorbeeld meer expliciet of direct is en de Duitse vertaling een focus heeft op personen of de ander.

Dimensie	Nederlands	Duits	Engels
<i>Directness/ Indirectness</i>	toets dan nummer 200 in	geben Sie bitte die Nummer 200 ein.	enter 200
<i>Self/Other Reference</i>	Beneden tonen we u wat de Gouden Eeuw historisch betekent.	Im Erdgeschoss geht es um die historische Bedeutung des 17. Jahrhunderts	On the ground floor we shall show you something of the century's history
<i>Content/ Persons focus</i>	En zoals nagenoeg altijd in Rembrandts werk is er dat spel met licht en donker.	Und wie in fast allen Gemälden Rembrandts begegnet uns auch hier das Spiel von Licht und Schatten.	And once again there is that play of light and shade, a regular feature of Rembrandt's work.
<i>Explicitness/ Implicitness</i>	Terwijl op andere schuttersstukken de mannen op een rij of aan tafel poseren, is het hier een en al beweging.	Während die Dargestellten anderer Schützenstücke nebeneinander stehend oder an einem Tisch sitzend posieren, ist dieses Porträt voller Bewegung..	While the figures in other group portraits of militia companies pose in a row or at a table, the scene depicted by Rembrandt is full of movement.
<i>Directness/ Indirectness</i> & <i>Content/ Persons focus</i>	Kijkt u naar de twee gezichten en de handen: ze zijn glad en ingehouden geschilderd, met dunne laagjes verf	Betrachten Sie einmal die beiden Gesichtspartien und die Hände: Rembrandt malte sie glatt und verhalten in dünnen Farbschichten	Look at the couple's face and hands: they are smooth and rendered with restrained thin layers of paint.

Tabel 5: voorbeelden van omkering of ontbreken van dimensies van House in de Duitse en Engelse vertaling

In de voorbeelden is ook te zien hoe de Duitse en Engelse tekst qua focus hetzelfde zijn en waar het verschil dus ontbreekt. Zowel de Duitse als de Engelse vertaling zitten in het laatste voorbeeld qua focus meer aan de directe kant van het continuüm direct versus indirect. In het volgende gedeelte ga ik dieper in op de verschillen die tussen de teksten gevonden zijn die, anders dan bovenstaande voorbeelden, niet te verbinden zijn aan de door House (1997) geformuleerde cross-culturele verschillen tussen Duits en Engels.

3.3.2 Herformuleringen, toevoegingen en weglatingen

Tijdens mijn ervaringen als stagiair bij Antenna Audio gebeurde het dat vertalers van de Nederlandse tekst een andere vertaling bij de hand hielden tijdens het vertaalproces. De overeenkomsten tussen de Duitse en de Engelse tekst doen vermoeden dat de Duitse (of Engelse) vertaler haar/zijn vertaling deels op de Engelse (of de Duitse) vertaling heeft gebaseerd. Dit blijkt onder andere uit de volgende twee voorbeelden:

Stop: regel	Nederlands	Duits	Engels
Intro: 9	Ik wens u een inspirerend bezoek toe!	Ich wünsche Ihnen einen angenehmen Besuch.	We wish you a pleasant visit.
Bartholomeus van der Helst: 7	eerder dat jaar is de Vrede van Munster gesloten. Die heeft een eind gemaakt aan het al 80 jaar durende conflict tussen Nederland en Spanje.	Vor einem Monat wurde der Westfälische Frieden geschlossen, der den achtzigjährigen Krieg gegen Spanien beendete.	the Peace of Münster had been agreed just a month earlier . This had brought an end to the Eighty Years' War between Spain and the Netherlands.

Tabel 6: overeenkomsten tussen Duitse en Engelse vertaling t.o.v. de Nederlandse brontekst

In de Nederlandse tekst in het tweede voorbeeld staat geen exacte tijdvermelding over wannéér de Vrede van Munster is gesloten, maar in zowel de Duitse als de Engelse wordt een maand geleden als tijdsaanduiding gegeven. Ook wordt in de Nederlandse versie over een conflict gesproken en in beide vertalingen wordt dit een oorlog genoemd. Uiteraard kunnen deze overeenkomsten op toeval berusten, wellicht klinkt een inspirerend bezoek in het oor van beide doelculturen ridicul, maar gebaseerd op mijn ervaringen in de praktijk zou het goed mogelijk kunnen zijn dat dit geen toeval is. Hoe het ook zij, het komt de kwaliteit van een vertaling niet ten goede en het risico op fouten wordt vergroot wanneer de vertaler zich naast de brontekst op een andere vertaling baseert. Dit veroorzaakt te veel ruis tussen de brontekst en de doelttekst.

In bovenstaand fragment is ook een mooi voorbeeld te zien van de vertaling van zogenaamde *realia* of cultuurbepaalde termen en uitdrukkingen (Grit 2004). Zo is de term 'de Vrede van Munster' vanuit het Nederlandse perspectief wellicht relevant, maar een Duitser zal de term 'Westfälische Frieden'² herkenbaarder in de oren klinken. In zijn artikel "De vertaling van realia" geeft Diederik Grit (2004: 279) een aantal categorieën en Nederlandse voorbeelden van dergelijke realia die kunnen zorgen voor problemen bij vertaling:

- historische begrippen (Tachtigjarige oorlog, De Gouden Eeuw),
- geografische begrippen (Den Haag, Afsluitdijk),
- publiek-institutionele begrippen (Tweede Kamer, havo)
- particulier-institutionele begrippen (VVD, HEMA)
- sociaal-culturele begrippen (Sinterklaas, beschuit met muisjes).
- Eenheidsbegrippen (dubbeltje, pond, zes min)

² Vrede van Westfalen omvat 11 verdragen waar Vrede van Münster onderdeel van is.

Bij het vertalen van realia kan volgens Grit een keuze worden gemaakt uit een aantal mogelijkheden. De vertaler dient een keuze te maken tussen de semantisch meest precieze en communicatief meest heldere formulering, maar daarnaast is er nog een ander dilemma: moet de vertaling *naturaliserend* zijn of *exotiserend* (Ibidem: 280)? Deze keuze hangt samen met de keuze tussen een oververtaling en een covert vertaling (zie Hoofdstuk 2, p5). Zo kan de term 'burgemeester' afhankelijk van het vertaaldoel worden vertaald met het naturaliserende 'mayor' of exotiserende 'burgomaster'.

In het bovenstaande voorbeeld is in de Duitse vertaling gekozen voor een aan de doelcultuur aangepaste, naturaliserende vertaling. In de Engelse vertaling is gekozen voor een meer exotiserende vertaling door de term niet aan te passen aan de doelcultuur. In de audiostops zijn een aanzienlijk aantal herformuleringen, toevoegingen en weglatingen te vinden welke te maken hebben met het vertalen van realia.

Uit de contrastieve analyse van stop 200 blijkt dat Nederlandse publiek-institutionele begrippen exotiserend worden vertaald. Zo wordt de Staten-Generaal in het Duits en Engels vertaald met respectievelijk 'Generalstaaten' en 'States-General'. Het begrip stadhouder wordt vertaald met 'Statthalter' en 'Stadholder'. Deze vertalingen worden door Grit (2004: 282) *leenvertalingen* genoemd.

In andere gevallen wordt er gekozen voor een naturaliserende vertaalstrategie. Het begrip 'stad' wordt in het Engels vertaald met 'towns and cities' en 'gewesten' wordt in het Duits en Engels vertaald met 'Provinzen' en 'Provinces'. Deze strategie noemt Grit (2004: 282) *benadering*, de vertaler gebruikt een min of meer overeenkomende doeltaaluitdrukking.

De beoordeling van vertalingen van realia zouden volgens Grit (2004: 282) moeten worden gebaseerd op de volgende twee vragen (Ibidem: 282):

- Is de vertaling qua denotatie en/of connotatie duidelijk genoeg voor de lezer?
- Is de vertaling zo kort als mogelijk of zo lang als nodig?

De keuze voor de vertaling van begrippen als 'stadhouder' en 'Staten-Generaal' kan eigenlijk alleen indien de doelgroep deze begrippen al kent. Uitgaande van de audiostop als autonome tekst (dus aanvullende informatie uit folders, catalogi of tekstbordjes van het museum buiten beschouwing gelaten) is het zeer denkbaar dat een groot gedeelte van de doelgroep niet over voldoende voorkennis beschikt. In de Duitse vertaling wordt het begrip Staten-Generaal minimaal toegelicht door toevoeging van het woord 'Vertretung' (vertegenwoordiging). Hiermee wordt aan de Duitstalige luisteraar de verhouding duidelijk gemaakt tussen dit politieke orgaan en de zeven gewesten (zie bijlage I, stop 200, regel 3).

Een *omschrijving of definiëring in de doeltaal* (Ibidem: 283) van Nederlandse cultuurbepaalde begrippen komt in de geanalyseerde fragmenten van de audiotour niet of nauwelijks voor, behalve in het Duitse voorbeeld van explicitness in tabel 2 op pagina 16 waar de betekenis van het begrip 'Staalmeester' wordt omschreven. Maar bij *De Nachtwacht* (zie bijlage I, stop 43, regel 12-13) wordt de link tussen de afgebeelde klauw als symbool en de naam van 'De Kloveniers' in beide doeltalen niet duidelijk gemaakt. Deze keuze hangt wellicht samen met het *constraint* (Lentz en Pandermaat 2004) dat de tekst is geschreven voor luisteraars waardoor de lengte en informatiedichtheid van de audiostop beperkt is. Desondanks zou het cultureel filter dat door de vertaler is toegepast in de vertaling van realia te kort kunnen schieten.

Ik wil deze analyse besluiten met een opvallend verschil tussen de brontekst en beide doeltalen. De Nederlandse tekst is in de tegenwoordige tijd geschreven en beide doeltaksten zijn vertaald in de verleden tijd. Dit verschil komt terug in alle geanalyseerde audiostops, waarvan enkele voorbeelden zijn opgenomen in tabel 7.

Stop: regel	Nederlands	Duits	Engels
Intro: 4	Het <i>is</i> de tijd waarin de kleine republiek ondanks binnenlandse spanningen <i>uitgroeit</i> tot een rijke wereldmacht	Es <i>war</i> die Zeit, in der sich die kleine Republik trotz innerer Spannungen zu einer reichen Weltmacht <i>entwickelte</i> .	This <i>was</i> our Golden Age when a tiny republic <i>grew</i> into a rich world power, despite internal tensions.
Bartholomeus van der Helst: 5	Schuttersgilden <i>handhaven</i> de orde in Nederlandse steden	Die Schützengilden <i>wahrten</i> die Ordnung in den niederländischen Städten.	Such companies <i>kept</i> the order in Dutch towns and cities
Verdieping: 10	Omdat ze graag <i>pronken</i> en hun omgeving fraai <i>inrichten, profiteren</i> ook kunstenaars van de rijkdom.	Da sie ihren Wohlstand gerne zur Schau <i>stellten</i> und sich mit schönen Dingen <i>umgaben, profitierten</i> auch die Künstler von diesem Reichtum.	They <i>liked</i> to show off their riches and beautify their surroundings, so artists also <i>profited</i> from their wealth.

Tabel 7: Signalering van verschillende tijden tussen NL versus DU en EN

3.3.3 Conclusie contrastieve analyse

De vier dimensies van House zijn volgens verwachting te herkennen in de Duitse en Engelse vertaling. Desondanks is er in de teksten een aantal gevallen aan te wijzen waarop deze dimensies lijken te ontbreken of omgedraaid zijn, waarbij bijvoorbeeld de Engelse tekst explicieter is en de Duitse tekst indirect of meer gericht op personen. In deze gevallen zouden de dimensies explicieter kunnen worden toegepast waarmee de tekst wordt aangepast aan de communicatieve voorkeuren van de doelcultuur. Dit zijn mogelijkheden voor talige manipulaties ten behoeve van het gebruikersexperiment.

De vertalingen blijven qua inhoud vrij dicht bij de brontekst. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat de vertaler in principe de opdracht heeft om zo dicht mogelijk bij het origineel te blijven (Tempel 2008^b). De inhoud is niet of nauwelijks aangepast aan de doelcultuur en ook cultuurspecifieke termen als Staten Generaal worden minimaal toegelicht. Uitgaande van de verschillen in voorkennis en specifieke communicatieve competenties tussen culturen zouden de vertalingen meer moeten worden aangepast aan de doelcultuur om hun communicatieve doel te bereiken. Hier zijn ingangen voor eventuele inhoudelijke manipulaties voor het experiment.

Naar de opmerkelijke verschuiving van tegenwoordige tijd in de Nederlandse brontekst naar verleden tijd in de Duitse en Engelse doelttekst kan alleen maar worden geraden. Wellicht trachtte de Nederlandse schrijver op deze manier de luisteraar directer aan te spreken? Zelf vind ik het stilistisch niet helemaal passend om historische gebeurtenissen in de tegenwoordige tijd op te schrijven en kan daarom de keuze van de Duitse en Engelse vertalers goed begrijpen.

Gebaseerd op de bureau analyse van de audiotour van het Rijksmuseum, bestaande uit de bovenstaande functionele analyse en contrastieve analyse zijn van vier audiostops in beide talen een inhoudelijke en talige manipulatie gemaakt: stop 30 bij het schilderij Jeremia, stop 31 bij het portret van Johannes Wtenbogaert, stop 33 bij het Joodse Bruidje en stop 34 bij De Staalmeesters. De Nachtwacht leek mij vanwege zijn grote internationale faam het minst geschikt om voor dit experiment te

gebruiken. Dit zou het effectonderzoek kunnen beïnvloeden. In het volgende hoofdstuk wordt de opzet van het experiment uiteengezet en hierin zal ook de precieze werkwijze bij het manipuleren van de stops aan bod komen.

4 Experiment

Alvorens in dit hoofdstuk de opzet van het effectonderzoek naar culturele aanpassingen in de audiotour onder Britse en Duitse proefpersonen uiteen wordt gezet, zal in paragraaf 4.1 eerst het gehele scriptie-onderzoek kort worden samengevat. Hieruit volgen de vraagstelling en hypothesen voor het gebruikersexperiment.

4.1 Scriptie-onderzoek

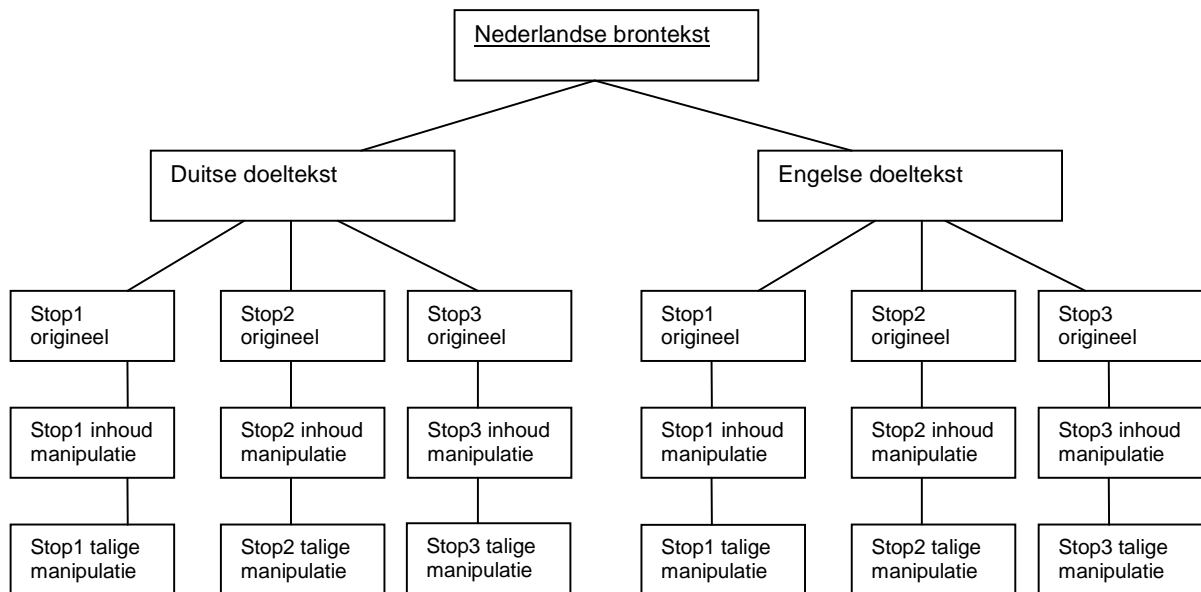
Uit de functionele analyse (Lentz en Pandermaat 2004) die is toegepast op de huidige audiotour van Het Rijksmuseum is het informatieve doel van de audiotour als educatief hulpmiddel naar voren gekomen als belangrijkste communicatieve functie. Aan de hand van de vertaalanalyse is gekeken naar verschillen en overeenkomsten tussen bron- en doelttekst en in hoeverre het culturele filter (House 1997, 2000) wordt toegepast in de vertalingen. Op basis van deze analyses zijn de inhoudelijke en talige manipulaties gemaakt.

Van zowel de Duitstalige als de Engelstalige audiotour zijn van drie stops (de tour bestaat in totaal uit 31 stops) twee verschillende manipulaties gemaakt: één op inhoudelijk en één op talig niveau. Gebaseerd op de uitkomsten van het behoefte-onderzoek onder de Duitse en Engelse gebruikers van de audiotour (Tempel 2008) is hiervoor een keuze gemaakt uit de vijf stops horend bij de werken van Rembrandt Harmensz van Rijn: stop 30 bij het schilderij Jeremia treurend over de verwoesting van Jeruzalem, stop 31 bij het portret van Johannes Wtenbogaert en stop 33 bij het Joodse bruidje (zie bijlage VII voor de afbeeldingen van de drie schilderijen).

In de inhoudelijke manipulatie is een link gemaakt naar de achtergrond van de doelcultuur door het toevoegen van informatie op (kunst)historisch of cultureel gebied. Op deze manier is informatie toegevoegd vanuit het perspectief van de Duitse of Engelse toerist. De talige manipulatie is gebaseerd op de vijf dimensies van cross-culturele verschillen tussen de Duitse en Engelse taal zoals geformuleerd door Juliane House (1997 en 2000).

De alternatieve audiostops zijn gecontroleerd door zowel beëdigd vertalers als *native speakers* alvorens ze zijn opgenomen door Antenna Audio Londen. Zowel de originele versies van de drie Engelse en Duitse audiostops als de talige en inhoudelijke manipulaties zijn ter beoordeling voorgelegd aan de Duitse en Engelse proefpersonen.

In totaal hebben 60 proefpersonen deelgenomen: 30 Engelsen en 30 Duitsers. Het experiment heeft een afhankelijk design: iedere proefpersoon heeft drie verschillende versies van de audiostops horend bij de drie werken van Rembrandt te horen gekregen. Iedere proefpersoon heeft een origineel, een inhoudelijke en een talige manipulatie geluisterd. Er is een schema opgesteld om een eventueel volgorde-effect uit te sluiten. Op deze manier is elke tekstversie door 60 personen (30 Duits en 30 Engels) beoordeeld en zijn in totaal 180 observaties gedaan. Voor de 2 talen zijn door 30 proefpersonen 3 stops beoordeeld: $2 \times 30 \times 3 = 180$. Schematisch kan de opzet als volgt worden weergegeven:

Figuur 2: Schema onderzoeksopzet

De 180 observaties zijn dus verdeeld over 18 verschillende teksten. Dit houdt in dat iedere afzonderlijke tekst 10 keer (N=10) is beluisterd en beoordeeld. De 18 teksten zijn onder te verdelen in 3 versies: de oorspronkelijke tekst, de inhoudelijke manipulatie en de talige manipulatie. Elke versie is 60 keer (N=60) beoordeeld. De observaties zijn voorts nog qua taal (nationaliteit) op te splitsen in Duits en Engels (Brits). Per taal zijn 90 observaties (N=90) gedaan, verdeeld over 9 verschillende teksten (N=10) en 3 verschillende versies (N=30).

4.1.1 Onderzoeksvragen en hypotheses

Door de drie stops in drie verschillende versies door Duitse en Britse museumbezoekers te laten beoordelen wil ik een antwoord krijgen op de volgende onderzoeksvraag:

1. *In hoeverre waardeert een Britse dan wel Duitse museumbezoeker de cultureel aangepaste (talig of inhoudelijk) audiotour anders dan de oorspronkelijke audiotour?*

Deze vraag zal ik beantwoorden aan de hand van de volgende deelvragen:

- 1a. *Welke tekstversie wordt door de Britse en Duitse proefpersonen samen het hoogst dan wel het laagst gewaardeerd?*
- 1b. *Zijn er verschillen in waardering aan te wijzen tussen de Britse en Duitse proefpersonen?*
- 1c. *Zijn er verschillen in waardering aan te wijzen tussen de drie afzonderlijke audiostops?*

De door mij gestelde hypothesen hierbij luiden:

1. *De waardering van de audiotour wordt vergroot op het moment dat de gebruiker door middel van de culturele aanpassingen een grotere herkenning heeft vanuit de eigen culturele achtergrond.*
  - 1a. *Zowel de talige als de inhoudelijke culturele manipulaties zullen door de Britse en Duitse proefpersonen hoger worden gewaardeerd dan de originele tekstversie.*
  - 1b. *Omdat de Duitsers een aan de Duitse cultuur aangepaste versie en de Britten een aan de Britse cultuur aangepaste versie te horen krijgen verwacht ik geen grote verschillen in waardering zijn tussen de Britse en Duitse proefpersonen.*
  - 1c. *Omdat de drie verschillende teksten behorend bij de drie verschillende schilderijen volgens dezelfde methode zijn gemanipuleerd verwacht ik geen verschillen in waardering tussen de drie afzonderlijke stops.*

4.2 Opzet van het experiment

Een groot deel van deze paragraaf is gereserveerd voor het nauwkeurig beschrijven van het onderzoeksmateriaal en de totstandkoming van de talige en inhoudelijke manipulaties van de Duitse en Engelse audiostops. Verder zullen de essentiële kenmerken van de proefpersonen en de keuze voor het onderzoeksdesign worden toegelicht. In paragraaf 4.3 is er ruimte voor het toelichten van mijn keuzen bij het opstellen van de vragenlijst met betrekking tot enkele methodologische problemen bij het doen van crosscultureel onderzoek. De risico's op vertaal- en equivalentieproblemen in mijn onderzoeksopzet zullen worden geïnventariseerd op basis waarvan de gemaakte keuzes tijdens het opzetten van het effectonderzoek worden toegelicht. Hierna zal de procedure van het experiment en de verwerking van de gegevens nader worden omschreven.

4.2.1 Materiaal

Dit experiment beperkt zich tot drie audiostops uit de audiotour van het Rijksmuseum. Alle drie horen zij bij een schilderij van Rembrandt Harmensz van Rijn: "The greatest painter of Holland, and one of the greatest painters who ever lived" (Gombrich 1950). Rembrandt had grote successen in zijn jonge jaren als portretschilder van de rijke burgers van Amsterdam in de periode dat deze stad van een klein en onbeduidend havenstadje uitgroeide tot een economische wereldstad (Schama 1987). Maar ook als historisch en religieus schilder kende Rembrandt veel succes. Juist zijn kunde in meerdere disciplines en genres maakt hem tot op vandaag één van de meest bewonderde kunstschilders aller tijden (Gombrich 1950; Fry 1932; Schama 1987; Hellinga 2007).

De schilderijen van Rembrandt, en dan met name de wereldberoemde *Nachtwacht*, zijn één van de grootste publiekstrekkers van het Rijksmuseum. Uit "*von Rembrandt weiß ich gar nichts*": een behoefte-onderzoek onder de Nederlandse, Engelse en Duitse gebruiker van de audiotour in het Rijksmuseum (Tempel 2008) is deze extra interesse onder Nederlandse, Duitse en Britse bezoekers ook gebleken. Hier komt de keuze uit voort om dit experiment uit te voeren aan de hand van de audiostops over Rembrandt en zijn werken.

4.2.2 Analyse van de audiostops

Voor de zekerheid zijn er vier audiostops gemanipuleerd, mocht er onverhoopt een schilderij worden uitgeleend of gerestaureerd dan was er een backup. Ook kon op deze manier de kwalitatief beste manipulaties worden uitgekozen. Van de oorspronkelijke audiostops is allereerst een kleine tekstanalyse gemaakt. Hierbij is gekeken naar het aantal woorden en de lengte van de stops (zie tabel 8). Opvallend is dat de Duitse stops bij elkaar het langste duren (7min12sec) in vergelijking met de Engelse (6min16sec) en de Nederlandse (6min03sec), terwijl het aantal woorden van de Engelse stops bij elkaar 955 tellen en die van de Duitse 888 en de Nederlandse 872.

Stop	Nederlands		Duits		Engels	
	Lengte (min.)	Woorden	Lengte (min.)	Woorden	Lengte (min.)	Woorden
30 (Jeremia)	1:44	244	1:58	239	1:47	256
31 (Wtenbogaert)	1:20	191	1:36	194	1:16	198
33 (Joodse Bruidje)	1:33	230	1:52	232	1:44	240
34 (De Staalmeesters)	1:26	207	1:46	223	1:29	261
Totaal	6:03	872	7:12	888	6:16	955

Tabel 8: Overzicht lengte van de drie stops in het Nederlands, Duits en Engels

In de manipulaties is het aantal woorden zo dicht mogelijk bij het origineel gehouden zodat de lengte van de geluidsopnames voor zowel de gemanipuleerde als de originele stops nagenoeg gelijk is gebleven. Er geldt een door Antenna Audio gehanteerd maximum van 2 minuten per stop. Voor de manipulaties geldt dat de lengte van de audiostop niet te veel mag afwijken van het origineel. Er zijn hiertoe enkele passages verwijderd, of liever gezegd vervangen, maar de bestaande kijkinstructies zijn zoveel mogelijk intact gelaten. Uitzondering hierop is de manipulatie van *De Staalmeesters*; uit deze stop is de laatste alinea weggelaten uit alle versies omdat hierin verwezen werd naar een zelfportret van Rembrandt elders in het museum.

4.2.3 Manipulaties van de Duitse en Engelse audiostops

Van de vijf cross-culturele dimensies van House zijn de dimensies *content focus* en *self-reference* het best linguïstisch te onderbouwen. Dit blijkt uit de doctoraalscriptie van G. Hees (2007) waarin zij een linguïstisch analysemodel heeft ontwikkeld voor cultuurvergelijkend tekstonderzoek aan de hand van de functionele taaltheorie van Juliane House (1997, 2000). De dimensies *self-reference* en *content focus* van House (1997, 2000) zijn op te vatten als twee uiteinden op een continuüm waarbij het Duits zich meer richt op *self* en *content* en het Engels meer op *other* en *persons*.

Om een statistisch verband aan te kunnen tonen tussen de manipulaties en de beoordeling hiervan door de gebruiker, mag slechts één kenmerk worden gemanipuleerd. De tekst van de audiostop is dan ook zorgvuldig gemanipuleerd op één dimensie. De dimensie *content focus* (orientation towards content ↔ orientation towards persons) komt relatief vaker voor in het geanalyseerde materiaal dan de dimensie *self-reference* (orientation towards self ↔ orientation towards other) en daarom is er voor gekozen om het experiment uitsluitend te richten op de dimensie *content focus*.

De talige manipulaties zijn aldus gedaan op basis van deze ene dimensie van cross-culturele verschillen. Met de talige aanpassingen wordt geprobeerd tegemoet te komen aan de verschillende culturele communicatiebehoeften van de Duitse en Engelse gebruikers. Dit houdt in dat bij de Duitse vertaling in de talige manipulatie de focus ligt op de content, de inhoud van de tekst. De directe aanspreking van de

kijker is weggehaald en de persoon van Rembrandt of een persoon op zijn schilderij in subjectpositie wordt vermeden. Op deze manier ligt de focus minder op het (inter)persoonlijke en meer op de inhoud van de tekst. De manipulaties kunnen het beste worden geïllustreerd aan de hand van enkele voorbeelden hieronder (tabel 9 en 10).

	Origineel	Manipulatie
Weghalen interpersoonlijke focus	<i>In weiteren, hier gezeigten Gemälden des jungen Rembrandt sehen Sie, wie er mit Licht und Schatten ebenso wie mit verschiedenen Maltechniken experimentiert.</i>	<i>In weiteren, hier gezeigten Gemälden des jungen Rembrandt ist zu sehen, wie er mit Licht und Schatten ebenso wie mit verschiedenen Maltechniken experimentiert.</i>
	<i>Und wie in fast allen Gemälden Rembrandts begegnet uns auch hier das Spiel von Licht und Schatten. Es lenkt unsere ganze Aufmerksamkeit auf das Gesicht, die strahlend weiße Halskrause aus Leinen und die geäderten Hände des Dargestellten.</i>	<i>Und wie in fast allen Gemälden Rembrandts gibt es auch hier das Spiel von Licht und Schatten. Dadurch wird die ganze Aufmerksamkeit auf das Gesicht, die strahlend weiße Halskrause aus Leinen und die geäderten Hände des Dargestellten gelenkt.</i>
Vermijden personen in subjectpositie	<i>Er hatte die Zerstörung Jerusalems prophezeit, doch der König Zedekia hatte seine Warnung in den Wind geschlagen.</i>	<i>Die Zerstörung Jerusalems war von ihm prophezeit worden, doch wurde seine Warnung von König Zedekia in den Wind geschlagen.</i>
	<i>Dadurch, dass Rembrandt den zweiten Mann von links in der Bewegung des Aufstehens oder sich Setzens darstellt, vermeidet er ein steifes Porträt von fünf nebeneinander aufgereihten Herren mit Hüten.</i>	<i>Dadurch, dass der zweite Mann von links in der Bewegung des Aufstehens oder des sich Setzens dargestellt ist, wird ein steifes Porträt von fünf nebeneinander aufgereihten Herren mit Hüten vermieden.</i>

Tabel 9: Voorbeelden van talige manipulaties Duits

Om in de Duitse manipulaties directe aanspreking en personen in subjectpositie te vermijden is vaak gebruik gemaakt van de passief. De actief is geenszins opzettelijk vermeden, maar de keuze voor de lijdende vorm hangt wel samen met het verschuiven van de focus op de inhoud van de tekst.

Wat betreft de Engelse talige manipulaties zijn er meer directe aansprekingen van de kijker toegevoegd en is de persoon Rembrandt zoveel mogelijk in de subjectpositie geplaatst. De focus ligt op personen en interpersoonlijke communicatie.

	Origineel	Manipulatie
Toevoeging interpersoonlijke focus	<i>In Rembrandt's time pictures with a Greek or Roman theme, or depictions of biblical stories, were known as history paintings, and enjoyed the highest regard.</i>	<i>Did you know that in</i> <i>Rembrandt's time pictures with a Greek or Roman theme, or depictions of biblical stories, were known as history paintings, and enjoyed the highest regard?</i>
	<i>And once again there is that play of light and shade, a regular feature of Rembrandt's work.</i>	<i>And once again we can see that play of light and shade, a regular feature of Rembrandt's work</i>
Plaatsen van personen in subjectpositie	<i>The title <i>The Jewish bride</i> dates from the 19th century.</i>	<i>Rembrandt didn't actually name this</i> <i>The Jewish bride himself. The title dates from the 19th century.</i>
	<i>A gesture that seems to say: "We are open and fair in assessing the cloths."</i>	<i>With this gesture he seems to say to us: "We are open and fair in assessing the cloths."</i>

Tabel 10: Voorbeelden van talige manipulaties Engels

Op deze manier is in de Duitse en Engelse manipulaties de dimensie *content-person* sterker aangezet. Met deze talige aanpassing naar beide doelculturen toe wil ik proberen de luisteraar aan te spreken op hun eigen cultureel bepaalde communicatieve voorkeur.

Met de inhoudelijke aanpassingen wordt geprobeerd om de Britse of Duitse gebruiker van de audiotour aan te spreken op hun culturele competenties of voorkennis. Voor de inhoudelijke manipulaties is gebruik gemaakt van diverse (kunst)historische literatuur met dank aan de adviezen van kunsthistoricus Quirine van der Steen. (Gombrich 1989; Hellinga 2007; Alpers 1983; Wilschut 2007; White en d'Oench 1983; Schama 1987; Fry 1932; Benesch 1970; Beckett 1949 en Prak 2006). Ik heb in de manipulaties geprobeerd een link te leggen met de doelcultuur door het toevoegen van cultuurspecifieke informatie. Hierbij is gezocht naar informatie over tijdgenoten van Rembrandt of historische gebeurtenissen die de bron- met de doelcultuur aan elkaar verbinden. Het toevoegen van een inhoudelijke manipulatie betekende het schrappen van oorspronkelijke tekst om de maximale lengte van de stop niet te overschrijden. Ook de inhoudelijke manipulaties kan ik het beste uitleggen aan de hand van enkele voorbeelden (tabel 11).

	Origineel	Manipulatie
Duits	<i>Als „erzählender“ Maler ging Rembrandt einen Schritt weiter als viele seiner Kollegen:</i>	<i>Im Malen von religiösen und mythologischen Themen dürfte Rembrandt zum Beispiel von den Werken Adam Elsheimers beeinflusst worden sein, aber als „erzählender“ Maler ging Rembrandt einen Schritt weiter:</i>
	<i>Vincent van Gogh schrieb über dieses Bild, die Judenbraut von Rembrandt: „Glaube mir, dass ich zehn Jahre meines Lebens dafür geben würde, wenn ich vierzehn Tage hier vor diesem Bild sitzen könnte, mit nur einer trockenen Brotrinde als Zehrung.“</i>	<i>Rembrandt war bereits zu Lebzeiten ein gefeierter Maler, auch in Deutschland. Ein Süddeutscher Kunstliebhaber nannte ihn 1664 schon das ‘Wunder unserer Zeit’.</i>
	<i>Es lenkt unsere ganze Aufmerksamkeit auf das Gesicht, die strahlend weiße Halskrause aus Leinen und die geäderten Hände des Dargestellten.</i>	<i>In Amsterdam hatte Rembrandt zahlreiche Schüler, darunter auch die jungen Deutschen Jürgen Ovens und Christoph Paudiss. Sie nahmen Rembrandt’s Stil und Hell-Dunkel-Techniken mit zurück nach Deutschland</i>
Engels	<i>Elsewhere in this gallery you can also see the young Rembrandt experimenting extensively with light and shade, and also with painting techniques.</i>	<i>Rembrandt was a well known and influential artist in Continental Europe, but it took almost half a century after his death before English painters and connoisseurs acknowledged or appreciated his influence.</i>
	<i>when Rembrandt had just moved from Leiden to the new metropolis of Amsterdam</i>	<i>As a portrait painter Rembrandt influenced a number of artists worldwide, including the English painter William Hogarth. In his portraits Hogarth imitated Rembrandt’s style and technique so well, one was actually mistaken for a work by the Dutch master himself.</i>
	<i>Vincent van Gogh wrote of this Jewish bride by Rembrandt: “Would you believe, I would have given 10 years of my life if I could have sat in front of this portrait for a fortnight with just a dry crust of bread to eat?”</i>	<i>English painter Roger Fry wrote in an attempt to describe the nature of Rembrandt’s genius: “He united in his spirit a dramatic and psychological imagination of Shakespearian intensity and an equally great plastic imagination”.</i>

Tabel 11: Voorbeelden van inhoudelijke manipulaties Duits en Engels

De inhoudelijke manipulaties komen vanuit de achterliggende gedachte dat hoe beter de informatie aansluit op de voorkennis van de gebruiker, hoe hoger de waardering van de tekst. Ik verwacht dat wanneer mensen een grotere herkenning hebben vanuit hun eigen culturele achtergrond, voorkennis of ergoed dit hun waardering

van de audiotour zal vergroten. Voor een compleet overzicht van de originele audiostops en de manipulaties (Duits en Engels) zie bijlage III.

In eerste instantie is van vier audiostops een talige en inhoudelijke manipulatie geschreven. Hieruit zijn vervolgens de beste drie van uitgekozen. De vierde diende als backup, mocht er een schilderij worden uitgeleend of gerestaureerd, dan was er nog de mogelijkheid om een andere audiostop te gebruiken voor het experiment. Uiteindelijk is gekozen voor de drie stops bij Rembrandt's schilderijen *Jeremia* (audiostop 30), *Johannes Wtenbogaert* (audiostop 31) en *Het Joodse bruidje* (audiostop 33). *De Staalmeesters* (audiostop 34) is afgefallen omdat met name de inhoudelijke manipulatie, qua type informatie, afweek van de andere manipulaties.

In stop 30, 31 en 33 is in de inhoudelijke manipulatie een link gelegd naar een Duitse of Engelse tijdgenoot, inspirator of epigoon van Rembrandt. In stop 34 bij *De Staalmeesters* werd de link naar beide doelculturen op een andere manier gelegd. In het Duits is informatie over het bezit van werk van Rembrandt in Duitse musea toegevoegd: *Rembrandt machte gewöhnlich keine Studien für seine Gemälde, aber von die „Staalmeesters“ bestehen drei Zeichnungen. Eine befindet sich im Berliner Kupferstichkabinett.* En in het Engels is een meer historische link gelegd: *Despite his success as a painter, Rembrandt suffered financial problems partially caused by a crisis in the Dutch art market. One direct reason for this crisis probably lies in the Anglo-Dutch naval wars in the second half of the 17th century.*)

De nieuwe scripts (zie bijlage IV) van de audiostops zijn allemaal, inclusief het originele script, opgenomen door Antenna Audio in Londen. Beide talen zijn ingesproken door een native speaker van de desbetreffende taal. Op deze manier waren de stemmen voor elke audiostop hetzelfde. Eventuele muziekfragmenten die in het origineel zaten zijn weggelaten.

4.2.4 Design

Er is gekozen voor een zogenaamd binnen-proefpersoonontwerp (Maes, Ummelen en Hoeken 1996). Dit houdt in dat iedere proefpersoon de drie verschillende tekstversies (origineel, talig en inhoudelijk) te horen krijgt. Door deze opzet vormt elke proefpersoon zijn of haar eigen controle: de eventuele verschillen in waardering zullen hierdoor enkel aan de verschillen tussen de tekstversies toe te schrijven zijn en niet aan verschillen tussen de groepen proefpersonen. Een kleine variatie op dit onderzoeksontwerp is echter dat er drie verschillende teksten (audiostops) zijn, waarvan weer drie verschillende versies. Eén individuele proefpersoon krijgt dus van elke tekst (audiostop) één versie te horen, in plaats van drie verschillende versies van eenzelfde tekst (audiostop).

Omdat iedere proefpersoon drie teksten te beluisteren krijgt, kan er echter een *volgorde-effect* optreden: het effect van het lezen van, of liever gezegd, het luisteren naar de eerste tekst en het invullen van de eerste vragenlijst kan worden overgedragen op het luisteren naar en invullen van de tweede aanbieding en de derde aanbiedingen (Maes, Ummelen en Hoeken 1996). Om dit te voorkomen zijn de teksten in een steeds wisselende volgorde aangeboden volgens het principe van *counter-balancing*: elke tekst en elke versie is een keer als eerste, als tweede en als derde aangeboden (Ibidem). In een schema ziet dit er als volgt uit (tabel 14):

Tabel 14: Counter-balancing van volgordes

	Aanbieding 1	Aanbieding 2	Aanbieding 3
1	Stop 1 Versie 1	Stop 2 Versie 2	Stop 3 Versie 3
2	Stop 1 Versie 2	Stop 2 Versie 3	Stop 3 Versie 1
3	Stop 1 Versie 3	Stop 2 Versie 1	Stop 3 Versie 2
4	Stop 2 Versie 1	Stop 3 Versie 2	Stop 1 Versie 3
5	Stop 2 Versie 2	Stop 3 Versie 3	Stop 1 Versie 1
6	Stop 2 Versie 3	Stop 3 Versie 1	Stop 1 Versie 2
7	Stop 3 Versie 1	Stop 1 Versie 2	Stop 2 Versie 3
8	Stop 3 Versie 2	Stop 1 Versie 3	Stop 2 Versie 1
9	Stop 3 Versie 3	Stop 1 Versie 1	Stop 2 Versie 2
10	Stop 1 Versie 2	Stop 3 Versie 3	Stop 2 Versie 1
10	Stop 2 Versie 3	Stop 1 Versie 1	Stop 3 Versie 2
10	Stop 3 Versie 1	Stop 2 Versie 2	Stop 1 Versie 3

Er is op gelet dat alle 18 audiostops precies 10 keer zijn aangeboden. Hiertoe is de volgorde van iedere 10^e aanbieding gewisseld. Voor een exact overzicht van de volgordes van alle 60 aanbiedingen volgens de principes van counter-balancing zie bijlage V.

4.3 Instrumentatie

Binnen de opzet van dit experiment is veel aandacht uitgegaan naar het ontwikkelen van een adequate vragenlijst. Met de vragenlijst is beoogd om in zowel de Duitse als in de Britse cultuur dezelfde concepten te meten. Het vertaalproces was een belangrijke en beperkende factor bij het opstellen van het onderzoeksinstrument. Hoe hiermee in de ontwerpfase rekening is gehouden wordt in de volgende paragraaf toegelicht.

4.3.1 Het opstellen van de vragenlijst

De keuzes die ik heb gemaakt bij het opstellen van de verschillende vragen voor de vragenlijst heb ik deels gebaseerd op de in Hoofdstuk 2 besproken methodologische problemen. Dit geldt ook voor het type schaalvragen waaruit de vragenlijst is samengesteld, waarbij de keuze bestond uit de *semantische differentiaal* of de *Likert-schaal* (Maes, Ummelen en Hoeken 1996).

De semantische differentiaal bestaat uit een stelling gevolgd door een schaal met aan weerszijde tegengestelde woordparen, bijvoorbeeld: ik vind de audiotour: boeiend . . . . saai. Een Likert-item is opgebouwd uit een stelling gevolgd door een schaal waarop de gebruiker kan aangeven in welke mate zij/hij het eens is met de stelling: ik vind de audiotour boeiend: eens . . . . oneens. Ik verwachtte meer problemen bij het vertalen van tegengestelde woordparen dan bij het vertalen van stellingen en heb daarom besloten gebruik te maken van de Likert-schaal.

Voor het formuleren van de Likert-items heb ik gebruik gemaakt van de adviezen van Brislin (1973) en Behling & Law (2000). Met deze adviezen kan bij het formuleren van de vragen de kans op vertaalproblemen worden verkleind.

4.3.2 Inventarisatie van mogelijke equivalentieproblemen

Met de vragenlijst worden verschillende soorten data verzameld. Allereerst worden enkele demografische gegevens van de proefpersoon gevraagd zoals geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Daarnaast wordt gevraagd naar het gedrag; de frequentie van haar/zijn museumbezoek en audiotourgebruik. Tot slot wordt naar de mening van de proefpersonen gevraagd over de audiostops die ze te horen krijgen

en de intentie die ze hebben om bij een volgend museumbezoek een audiotour te gaan gebruiken. Bij deze verschillende informatietypen (demografische gegevens, informatie over het gedrag en meningen) horen volgens Behling & Law (2000) verschillende risico's en problemen op semantisch, normatief en conceptueel niveau met betrekking tot het vertalen van de vragen. Deze zijn door hen overzichtelijk in een tabel gezet (tabel 15).

	Semantic	Conceptual	Normative
Background and Demographic Data	Low: With care it is possible to pick target language words that yield correct facts.	Low: Concepts or constructs are not normally a part of demographic information.	High: Societies vary in willingness to share various types of personal information with strangers.
Behavioral Reports	Low: It is generally quite easy to phrase questions in ways that clearly designate the behaviors of interest.	Low: Concepts or constructs are not normally a part of behavioral reports.	High: Societies vary widely in norms regarding to what behaviors should be discussed with strangers.
Attitudes and Opinions	High: Attempts to find words that capture abstract ideas involved in measuring attitudes require extreme care.	High: Important questions have been raised about the universality of many concepts of interest to researchers.	High: Societies vary widely in attitudes and opinions that can properly be discussed with strangers.
Intentions, Expectations and Aspirations	Medium: Finding equivalent words for many intentions, expectations and aspirations is simple, but complex ones may be hard to translate.	Low: Questions about intentions, expectations and aspirations deal mostly with concrete items not abstract concepts.	Medium: Societies vary as to what intentions, expectations and aspirations may be discussed with strangers.

Tabel 15: Relative levels of the three kinds of problems for different kinds of information researchers seek (Behling & Law 2000: 8).

Aan de hand van bovenstaande risico's van Behling & Law (2000) loop ik bij het opstellen van mijn vragenlijst een groot risico op vertaalproblemen op alledrie de niveaus bij het samenstellen van de items waarmee ik de waardering (= mening) van proefpersonen wil gaan meten. Het is moeilijk om voor het meten van attitudes en opinies semantisch equivalenten vertalingen te vinden. Ook is er een kans op verschil in schaalgebruik, veroorzaakt door een gebrek aan normatieve equivalentie tussen de Duitse en Britse vertaling. Verder zijn de constructen van tekstwaardering die ik heb opgesteld (begrip, herkenbaarheid en aantrekkelijkheid) lastig om in de vertaling conceptueel equivalent te houden.

Met betrekking tot het verzamelen van demografische gegevens en informatie over de frequentie van het museumbezoek en audiotourgebruik van de proefpersonen loop ik aanzienlijk minder risico, behalve wat betreft normatieve equivalentie. Voor zover ik weet zijn er echter geen grote culturele verschillen in

ervaring dan wel bereidheid om vragenlijsten in te vullen tussen de beide onderzoeksgroepen. Met de vraag naar de gedragsintentie loop ik volgens de makers van het bovenstaande schema het minste risico.

4.3.3 Het vertaalproces

Alle vragen zijn oorspronkelijk opgesteld in het Nederlands en vervolgens door beëdigd vertalers vertaald naar het Duits (Delphine Lettau) en Engels (Fiona Houston). Deze vertalingen zijn tevens gecontroleerd door native speakers Duits (Gisbert Voss) en Engels (Elizabeth Fox). Bij het opstellen van de vragen is rekening gehouden met het feit dat ze zouden worden vertaald aan de hand van de door Brislin (1973: 33) opgestelde regels voor het schrijven van vertaalbaar Engels:

1. Use short, simple sentences of less than 16 words.
2. Employ the active rather than the passive voice.
3. Repeat nouns instead of using pronouns
4. Avoid metaphors and colloquialisms. Such phrases are least likely to have equivalents in the target language.
5. Avoid the subjunctive mode, for example, verb forms with could or would.
6. Avoid adverbs and prepositions telling "where" or "when" (e.g., frequent, beyond, upper).
7. Avoid possessive forms where possible.
8. Use specific rather than general terms (e.g., the specific animal, such as cows, chickens, pigs, rather than the general term "livestock").
9. Avoid words which indicate vagueness regarding some event or thing (e.g., probably and frequently).
10. Avoid sentences with two different verbs if the verbs suggest different actions.

Zoals gezegd zijn deze regels gericht op het schrijven van vertaalbaar Engels, maar mijns inziens vormen ze ook een goede leidraad voor het schrijven van vertaalbaar Nederlands, behalve wellicht puntje 5 aangezien de aanvoegende wijs (subjunctive mode) in het Nederlands zeer beperkt wordt gebruikt.

De Likert-items zijn zo kort mogelijk geformuleerd. Hierbij is uitsluitend gebruik gemaakt van de actieve vorm en het gebruik van voornaamwoorden is vermeden, evenals dat van metaforen of alledaags taalgebruik. Op deze manier is zoveel mogelijk rekening gehouden met het feit dat de tekst nog moest worden vertaald.

Vanwege het mogelijke verschil in schaalgebruik dat samenhangt met het verschil in connotatie van getallen is er voor gekozen om de 7-puntsschaal niet in getallen uit te drukken, maar de proefpersonen het vakje te laten markeren dat correspondeert met hun positie ten opzichte van de geponeerde stelling. Dit ziet er als volgt uit:

○	○	○	○	○	○	○
Zeer mee oneens	Mee oneens	Enigszins mee oneens	Neutraal	Enigszins mee eens	Mee eens	Zeer mee eens

Het feit dat er in Duitsland een andere schaal voor rapportcijfers wordt gehanteerd (1 – 6) zou bij het geven van een rapportcijfer een rol kunnen spelen. In deze vraag is de betekenis van de cijfers daarom expliciet benoemd:

Wat voor rapportcijfer zou u het zojuist beluisterde fragment geven op een schaal van 1 (= zeer slecht) tot 10 (= uitmuntend)? Omcirkel het cijfer van uw keuze:

1   2   3   4   5   6   7   8   9   10

De keuzes in het vertaalproces zijn niet altijd gebaseerd op uitgebreid intercultureel onderzoek. Ik heb tevens geprobeerd rekening te houden met de opmerkingen van native speakers. Zo heb ik er voor gekozen om respondenten naar hun leeftijd te vragen aan de hand van vooropgestelde categorieën. Dit hangt samen met de opmerking van Elizabeth Fox die als native speaker de Engelse vragenlijst heeft gecontroleerd. Zij merkte op dat men moeite zou kunnen hebben met het opgeven van exacte leeftijden en dat dit door middel van leeftijdscategorieën kon worden opgelost. Of dit verschil in normatieve equivalentie daadwerkelijk bestaat dan wel voortkomt uit het cultuurverschil tussen Nederlanders en Britten (of achteraf gezien meer met het leeftijdsverschil tussen Elizabeth en mij te maken heeft) laat ik hier buiten beschouwing en zou uit nader onderzoek moeten blijken.

Het vertaalproces is benaderd vanuit de methode van *decentering*: "a translation process in which the source and the target language versions are equally important and open to modification during the translation process" (Brislin 1973: 37-38). De Nederlandse vragenlijst diende geenszins als rigide basis voor de Duitse en Engelse vertaling; de vertaalde vragenlijsten stonden centraal. Hierbij werd waar nodig bijgeschaafd, geschrapt en herschreven met een zelfstandig functionerende Nederlandstalige, Duitstalige en Engelstalige vragenlijst als eindproduct (zie bijlage II)

4.3.4 De samenstelling van de vragenlijst

De uiteindelijke vragenlijst bestaat uit 10 meerkeuzevragen (waarvan één buffervraag) en een rapportcijfer. De bedoeling is dat deze vragen gezamenlijk de *waardering* van de tekst door de proefpersoon meten. Met het rapportcijfer zouden de proefpersonen de audiostop kunnen beoordelen op een schaal van 1 (zeer slecht) tot 10 (zeer goed). Ook zijn er vragen opgesteld naar persoonsgegevens als geslacht, leeftijd en opleidingsniveau en naar gebruikerskenmerken van de respondent als museumbezoeker en audiotourgebruiker.

Voor de inhoud van de Likert-vragen is gebruik gemaakt van hoofdstuk 7 'Effectonderzoek' uit het boek *Instructieve teksten: analyse, ontwerp en evaluatie* (Maes, Ummelen en Hoeken 1996) en het lezersexperiment in *Una bellissima wandkanstcombinatie: een cultuurvergelijkend onderzoek naar de Nederlandse en Italiaanse IKEA catalogus op basis van corpusanalyse en een lezersexperiment* (Teuns 2004). Er is gebruik gemaakt van de *balanced-scale techniek* (Maes, Ummelen en Hoeken 1996). Dit houdt in dat de vragen afwisselend positief en negatief zijn gesteld om de betrouwbaarheid van de schaal te verhogen.

De 9 Likert-items meten zoals gezegd samen de variabele *waardering*, maar tegelijkertijd wordt met 3 zogenaamde samengestelde items de concepten *aantrekkelijkheid*, *herkenbaarheid* en *begrijpelijkheid* van de tekst gemeten. Ook wordt er met één vraag de *gedragsintentie* gemeten of de respondent van plan is om vaker gebruik te gaan maken van een audiotour. Één item is opgenomen in de vragenlijst als *buffervraag* om te voorkomen dat respondenten een idee kunnen krijgen van het doel van het onderzoek. Deze vraag wordt verder niet meegenomen in de resultaten. Hieronder volgt een overzicht van de verschillende items:

Begrijpelijkheid

De audiostop: B1) is moeilijk te volgen; B2) is duidelijk

Aantrekkelijkheid

De audiostop: A1) is interessant; A2) is prettig om naar te luisteren; A3) is betuttelend

Herkenbaarheid

De audiostop: H1) spreekt mij aan; H2) is bestemd voor mensen zoals ik; H3) komt afstandelijk over

Gedragsintentie

G) De volgende keer dat ik een museum bezoek ga ik zeker een audiotour gebruiken:

Beoordeling:

R) Wat voor rapportcijfer zou u het zojuist beluisterde fragment geven op een schaal van 1 (= zeer slecht) tot 10 (= uitmuntend)?

Buffervraag

X) De audiostop: is een leerzame ervaring

Bovenstaande constructen (behalve X) meten samen de *waardering* van de audiostop, oftewel hoe de gebruikers het ontwerp van deze (informatieve) audiostop appreciëren.

4.4 Procedure

Het experiment vond plaats in week 34 van 2008 (18 t/m 24 augustus) op locatie in het Rijksmuseum. De proefpersonen konden de stops beluisteren al kijkend naar het bijbehorende schilderij van Rembrandt. Op deze manier is getracht de ervaring van een audiotourgebruiker zo dicht mogelijk te benaderen. De onderzoeker heeft Duitse en Britse toeristen ter plekke aangesproken in het Rijksmuseum met de vraag of ze wilden meewerken aan het experiment. Hierbij werd uitgelegd dat het ging om het testen van proefversies van de Engelse of Duitse audiotour. Zowel bezoekers met als zonder audiotour zijn benaderd voor het experiment.

De onderzoeker stond op de eerste verdieping bij de ingang van zalen 6 tot en met 13 opgesteld en had de twee audiospelers met de speciaal voor dit experiment opgenomen audiostops bij de hand, samen met een lijst van de nummering en volgordes van de te beluisteren audiostops (bijlage V). Dankzij het gebruik van een klembord konden de vragenlijsten vrij eenvoudig ter plekke worden ingevuld. Ze werden direct na het beluisteren van elke stop door de proefpersonen ingevuld. De vragen naar de persoonlijke en gebruikersinformatie werden als laatste ingevuld. Na afloop werd de persoon bedankt voor de medewerking en een kleine attentie aangeboden door Antenna Audio in de vorm van een pen, een sleutelkoord of een rolletje pepermunt.

De afname verliep zeer voorspoedig. Het aantal non-respons is niet geturfd, maar lag laag, vrijwel alle benaderde bezoekers van het Rijksmuseum waren bereid mee te werken op een vijftal personen na. Het hoge aantal bezoekers tijdens de piekuren deze zomermaand kon storend zijn, maar heeft behalve dat de respondent niet altijd rustig kon gaan zitten of recht voor het schilderij kon staan waarschijnlijk geen invloed gehad op het te meten gebruikerseffect. In een enkel geval kwam het voor dat een schilderij 'geblokkeerd' werd door een grote groep met persoonlijke gids. In

dat geval werd besloten even te wachten of, in het geval dat dit de eerst te beluisteren stop was, besloten om een andere volgorde van aanbiedingen te kiezen. Desalniettemin was de procedure bij iedere respondent nagenoeg gelijk en de afdruk duurde gemiddeld zo'n 10 minuten.

4.5 Verwerking van de gegevens

In deze paragraaf zal worden stil gestaan bij de manier waarop de met de Duitse en Engelse vragenlijsten verzamelde data zijn verwerkt. Aan de hand van het opgestelde codeboek zijn alle antwoorden op de vragen ingevoerd in Excel. Deze datamatrix vormde de basis voor de invoer in het statistische verwerkingsprogramma SPSS (Statistical Package for the Social Sciences). In totaal waren drie vragen niet ingevuld door de respondenten. De ontbrekende scores (missing values) zijn ingevuld met het seriegemiddelde. Vervolgens zijn de negatief geformuleerde vragen (A3, H3 en B1) gehercodeerd en is de betrouwbaarheid van de vragenlijst berekend. Hiervoor is gebruik gemaakt van Cronbach's alpha. De uitkomsten van deze statistische toets worden uitgebreid besproken in de volgende paragraaf.

4.5.1 Itemanalyse: de betrouwbaarheid van de vragenlijst.

De vragenlijst is samengesteld uit meerdere items en een rapportcijfer. Alle negen items zouden samen hetzelfde concept moeten meten, namelijk de *waardering* van de tekst. Het rapportcijfer is de *beoordeling* van de audiostop door de proefpersonen en dient als een indicator van de waardering van de tekst. In het hoofdstuk over de onderzoeksoepzet is uitgelegd hoe de vragenlijst is samengesteld en welke concepten hiermee worden gemeten. In totaal zijn er, naast *waardering*, nog drie andere zogenaamde samengestelde scores (constructen) te weten: *aantrekkelijkheid*, *herkenbaarheid* en *begrijpelijkheid*.

Door middel van een itemanalyse wordt de interne consistentie of betrouwbaarheid van de samengestelde scores gecontroleerd. De mate van homogeniteit van de items is gemeten aan de hand van Cronbach's alpha. Hiermee wordt aangegeven in hoeverre de meervoudige items inderdaad hetzelfde concept meten, door te berekenen of de antwoorden van een grote groep respondenten op deze items consistent zijn. Bij een waarde 0,00 is er totaal geen samenhang tussen de vragen; bij 1,00 overlappen de vragen elkaar volledig (Baarda, De Goede en Van Dijkum 2007). Complexe begrippen worden doorgaans betrouwbaar geacht bij een α van 0,60 of hoger.

Om de homogeniteit van de samengestelde scores te kunnen berekenen moeten alle vragen op dezelfde manier geschaald zijn. De negatief geformuleerde items (A3, H3 en B1) zijn hiertoe omgeschaald. De variabelen zijn gehercodeerd waardoor een hoge(re) score op alle items correspondeert met een hoge(re) waardering van de audiostop (1=laag en 7=hoog).

De homogeniteit van de scores is berekend over zowel de twee vragenlijsten samen, als over de beide vragenlijsten apart. Kijkend naar de Duitse en Engelse vragenlijst samen blijkt alleen het concept *herkenbaarheid* te voldoen aan de eis van interne consistentie ($\alpha = 0,659$). De concepten *aantrekkelijkheid* en *begrijpelijkheid* zijn matig consistent ($\alpha = 0,553$ en $\alpha = 0,527$).

De uitkomsten voor de Duitse en Britse vragenlijsten apart wijken hier opvallend van af: ze zijn aan elkaar gespiegeld. Zowel het concept *herkenbaarheid* als *aantrekkelijkheid* zijn voor de Duitse vragenlijst consistent ($\alpha = 0,760$ en $\alpha = 0,644$). De homogeniteit van de items *begrijpelijkheid* is zeer matig ($\alpha = 0,292$). Dit in tegenstelling tot de Britse vragenlijst. Hier is de samengestelde score *begrijpelijkheid* zeer consistent ($\alpha = 0,784$), terwijl *herkenbaarheid* en *aantrekkelijkheid* matig homogeen zijn ($\alpha = 0,501$ en $\alpha = 0,457$).

Het concept *waardering* dat is samengesteld uit alle items, behalve het rapportcijfer (R) en de buffervraag (X), is als consistent gemeten voor zowel het totaal ($\alpha = 0,780$) als de Duitse vragenlijst ($\alpha = 0,768$) en de Engelse vragenlijst ($\alpha = 0,793$) apart. Gebaseerd op deze uitkomsten is besloten om van alle concepten wel de scores te berekenen, maar enkel en alleen conclusies te verbinden aan het concept *waardering*.

4.5.2 Analyse van de gegevens

Van alle samengestelde items (*aantrekkelijkheid*, *herkenbaarheid* en *begrijpelijkheid*) zijn de totale scores en de gemiddelde scores berekend. Samen met het item *gedragsintentie* meten alle genoemde items de variabele *waardering*. Een andere maat voor de beoordeling van de tekst is het *rapportcijfer*. De samenhang tussen de gestandaardiseerde scores van het rapportcijfer en het waarderingsgemiddelde zijn berekend (correlatie coëfficiënt = .672). De hoge correlatie tussen het rapportcijfer en het gemiddelde van de waardering is een indicatie voor de validiteit van de vragenlijst.

Van de rapportcijfers is per versie, per stop en per nationaliteit het gemiddelde, de modus, de mediaan en de standaarddeviatie berekend. De frequentieverdeling van de rapportcijfers zijn opgenomen in bijlage VI. De gemiddelde rapportcijfers zijn samen met de gemiddelden van de andere items opgenomen in het volgende hoofdstuk. De informatie over de respondenten en samenstelling van de steekproef is in kruistabellen gezet. Deze zijn terug te vinden in 4.2.2 van dit hoofdstuk en in hoofdstuk 5.

De gevonden verschillen in de samenstelling zijn op significantie getoetst: er is berekend hoe groot de kans is dat de gevonden verschillen in samenstelling tussen de Duitse en Engelse respondenten op toeval berusten. Hiervoor is gebruik gemaakt van de chi-kwadraat en de Mann-Whitney U-toets. De gevonden verschillen tussen de respondenten zijn, op het verschil in opleidingsniveau na ($p=0,045$), niet significant ($p>0,05$). Dit wijst er op dat beide steekproeven homogeen zijn en dat eventuele verschillen wat betreft waardering van de teksten niet veroorzaakt worden door verschillen in de samenstelling van beide steekproeven.

De toevalsfactor van de gevonden verschillen in aantrekkelijkheid, herkenbaarheid, begrijpelijkheid, gedragsintentie en het rapportcijfer tussen de drie tekstversies is aan de hand van de Kruskal-Wallis toets berekend. Tevens is de t-toets gebruikt om de verschillen tussen het origineel en de gemanipuleerde versies te testen. Tot slot is er een enkelvoudige variantie-analyse (ANOVA) uitgevoerd om de significantie van de verschillen binnen de Duitse en Britse steekproef wat betreft de drie tekstversies te berekenen.

De verschillen zijn ook per stop op significantie getest. Het verschil dat gevonden is in het gemiddelde rapportcijfer dat door de respondenten is gegeven voor de originele (7,2) en de inhoudelijke versie (8,5) van audiostop 30 is als significant getoetst ($p=0,014$). Het verschil in waardering tussen de oorspronkelijke en de inhoudelijke versie van audiostop 31 is ook significant ($p=0,04$). Éénmaal benadert het gevonden verschil het minimale significantieniveau van $p<0,05$: het verschil in waardering van de Britse proefpersonen tussen de drie tekstversies horende bij het Joodse Bruidje heeft een p-waarde van 0,054. De overige gevonden verschillen tussen de stops wat betreft waardering komen als niet-significant uit de berekeningen.

5 Resultaten

Voor het experiment zijn uitsluitend mensen afkomstig uit Duitsland of Groot-Brittannië benaderd. In totaal hebben 30 Duitsers + 30 Britten = 60 personen deelgenomen aan het experiment.

5.1 Proefpersonen

Er namen relatief meer vrouwen deel: 34 vrouwelijke proefpersonen (17 DU en 17 GB) tegenover 26 mannelijke proefpersonen (13 DU en 13 GB). Opvallend is dat de verdeling man/vrouw in beide steekproeven even groot is. Procentueel is de verhouding 56,7% vrouw en 43,3% man.

De samenstelling in leeftijd wordt weergegeven in tabel 12. Hieruit blijkt dat de meest proefpersonen vallen in de categorie 35-54 jaar (18) gevolgd door de categorieën 25-35 (13) en 15-24 (13). Slechts één persoon hoort in de jongste categorie 12-14 en zes mensen kruisten 65+ aan als hun leeftijdscategorie. Tussen de Britse en Duitse steekproeven zijn geen grote verschillen. De Duitsers zijn wat meer verspreid over de zes leeftijdscategorieën dan de Britten die met meer dan de helft de categorieën 15-24 en 35-54 vertegenwoordigen.

Leeftijd	Duits		Brits		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
12-14	1	3,3	-	-	1	1,7
15-24	5	16,7	8	26,7	13	21,7
25-34	7	23,3	6	20	13	21,7
35-54	8	26,7	10	33,3	18	30
55-64	5	16,7	4	13,3	9	15
65+	4	13,3	2	6,7	6	10
Totaal	30	100	30	100	30	100

Tabel 12: Leeftijd proefpersonen

De verschillen in opleidingsniveau, waarvan de resultaten zijn weergegeven in tabel 13, lijken tussen beide steekproeven wat groter. Tweederde van het totaal aantal proefpersonen is hoger opgeleid (66,7%). Bij de Britten ligt dit 10% hoger (76,6%) en bij de Duitsers 10% lager (56,6%). Het verschil in middencategorie tussen beide steekproeven is groot: van de Duitsers valt 30% in de middencategorie tegenover 3,3% van de Britten.

Opleiding	Duits		Brits		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Lager onderwijs	4	13,3	6	20	10	16,7
Middencategorie Onderwijs	9	30	1	3,3	10	16,7
Hoger onderwijs	17	56,7	23	76,7	40	66,7
Totaal	30	100	30	100	60	100

Tabel 13: Opleidingsniveau proefpersonen

Het verschil in opleidingsniveau kan worden verklaard uit het verschil tussen de onderwijssystemen in Duitsland en Groot-Brittannië. Voor het opstellen van de categorieën voor opleidingsniveau heb ik mij hierin moeten verdiepen. Het viel mij op dat het Duitse schoolsysteem, net als het Nederlandse, een duidelijke middencategorie heeft. Deze categorie ontbreekt in het Verenigd Koninkrijk waar er veel meer een dichotomie is tussen hoog en laag opgeleiden. Dit wordt weerspiegeld in de categorieën waaruit de respondenten konden kiezen (zie bijlage II: 32 en 33).

Belangrijk om te vermelden is dat de proefpersonen wat betreft deze essentiële kenmerken overeen komen met de samenstelling van de steekproef uit het onderzoek van de Antenna Audio Global Visitor Survey (2006) waarbij in totaal 12.787 personen zijn geënquêteerd (voor een samenvatting zie Tempel 2008^b: 4 en 5). Hiervan was 56% vrouw en 44% man. Qua leeftijd viel 34% in de categorie 35-54 jaar en 28% was tussen de 25 en 34 jaar oud. 22% was jonger dan 25 en 15% ouder dan 55. Uit de steekproef van dit grootschalige onderzoek 59% tot hoogopgeleiden worden gerekend. Deze overeenkomsten tussen beide onderzoeken en de steekproeven verhoogt de representativiteit van mijn onderzoek.

Helaas ben ik niet in het bezit kunnen komen van informatie over de bezoekerssamenstellingen van het Rijksmuseum. Wel kan ik de samenstelling van mijn steekproef vergelijken met de resultaten van de landelijke MuseumMonitor 2007 dat op initiatief van de Nederlandse Museumvereniging wordt uitgevoerd door TNS NIPO. Iets meer dan de helft van de 9.193 ondervraagde museumbezoekers is vrouw, tweederde is hoger opgeleid. Qua leeftijd is een tiende is 13 tot en met 26 jaar, maar onder buitenlands publiek zijn jongeren beter vertegenwoordigd. De helft is ouder dan 50 jaar.

5.1.1 Museumbezoek en audiotourgebruik

Meer dan de helft van de respondenten heeft vaker dan drie keer een museum bezocht het afgelopen jaar en bijna drie kwart van het totaal aantal respondenten heeft meer dan eens een audiotour gebruikt.

Museum bezoek	Duits		Brits		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
0	1	3,3	2	6,7	3	5
1-2	9	30	12	40	21	35
3-5	11	36,7	9	30	20	33,3
6-10	4	13,3	4	13,3	8	13,3
11+	5	16,7	3	10	8	13,3
Totaal %	30	100	30	100	60	100

Tabel 14: Museumbezoek Duits en Brits

De Britten zijn relatief wat minder ervaren met het gebruik van een audiotour: een derde geeft aan nog nooit een audiotour te hebben gebruikt terwijl op twee na alle Duitsers aangeven minimaal één keer een audiotour hebben gelopen.

Audiotour gebruik	Duits		Brits		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
0	2	6,7	10	33,3	12	20
1	4	13,3		-	4	6,7
1-3	17	56,7	11	36,7	28	46,7
3+	7	23,3	9	30	16	26,7
Totaal %	30	100	30	100	60	100

Tabel 15: Audiotourgebruik Duits en Brits

De steekproef bestaat dus uit relatief hoogopgeleide en cultureel ervaren museumbezoekers. Dit komt overeen met de bevindingen van de MuseumMonitor 2007 waarin 'de ijzere wet' wordt bevestigd dat Musea vooral hoger opgeleide en cultureel actieven bereiken.

5.2 Resultaten overzicht gemiddelden

Hieronder is een overzicht opgenomen van de gemiddelde scores op alle items. Voor de items *aantrekkelijkheid*, *herkenbaarheid*, *begrijpelijkheid*, *gedragsintentie* en *waardering* lopen de schalen van 1 (laag) tot 7 (hoog). Het *rapportcijfer* heeft een schaal van 1 (laag) tot 10 (hoog). Achter de gemiddelde scores staat tussen haakjes de standaarddeviatie: de gemiddelde afwijking van het gemiddelde. Dit is een indicatie van de spreiding van de verdeling, oftewel de mate waarin de waarden onderling van elkaar verschillen.

Tabel 1 Gemiddelde scores Duits en Brits

Totaal (N=180)	Originele versie (N=60)	Talige manipulatie (N=60)	Inhoudelijke manipulatie (N=60)
Aantrekkelijkheid	6,2 (0,74)	6,0 (0,97)	5,9 (0,83)
Herkenbaarheid	5,7 (1,04)	5,7 (1,14)	5,5 (0,99)
Begrijpelijkheid	6,2 (1,01)	6,2 (0,96)	5,9 (1,27)
Gedragsintentie	5,4 (1,12)	5,4 (1,18)	5,4 (1,24)
Waardering	5,9 (0,71)	5,9 (0,84)	5,7 (0,74)
Rapportcijfer	7,9 (1,57)	8,2 (1,50)	7,9 (1,48)

5,5 = gemiddelde score (1,21) = standaarddeviatie

Tabel 2 Gemiddelde scores Duits

Duits (N=90)	Originele versie (N=30)	Talige manipulatie (N=30)	Inhoudelijke manipulatie (N=30)
Aantrekkelijkheid	6,2 (0,56)	5,9 (1,14)	5,9 (0,85)
Herkenbaarheid	5,6 (1,13)	5,4 (1,35)	5,3 (1,06)
Begrijpelijkheid	6,1 (1,16)	6,0 (1,03)	6,1 (1,15)
Gedragsintentie	5,4 (1,10)	5,3 (1,23)	5,4 (1,09)
Waardering	5,9 (0,63)	5,7 (0,98)	5,7 (0,71)
Rapportcijfer	7,9 (1,52)	8,0 (1,75)	8,0 (1,39)

5,5 = gemiddelde score (1,21) = standaarddeviatie

Tabel 3 Gemiddelde scores Brits

Brits (N=90)	Originele versie (N=30)	Talige manipulatie (N=30)	Inhoudelijke manipulatie (N=30)
Aantrekkelijkheid	6,2 (0,90)	6,2 (0,76)	5,9 (0,83)
Herkenbaarheid	5,8 (0,95)	5,9 (0,81)	5,6 (0,92)
Begrijpelijkheid	6,3 (0,86)	6,4 (0,83)	5,7 (1,38)
Gedragsintentie	5,4 (1,15)	5,5 (1,14)	5,5 (1,38)
Waardering	6,0 (0,79)	6,1 (0,63)	5,7 (0,79)
Rapportcijfer	7,8 (1,65)	8,3 (1,21)	7,6 (1,56)

5,5 = gemiddelde score (1,21) = standaarddeviatie

Uit de resultaten zoals weergegeven in de bovenstaande tabellen, komen kleine verschillen tussen de drie versies naar voren. Wanneer we alle observaties bij elkaar nemen (tabel 1) en kijken naar *aantrekkelijkheid*, dan scoort de originele stop gemiddeld 0,2 hoger dan de talige manipulatie en 0,3 dan de inhoudelijke manipulatie. De overige gemiddelde scores *herkenbaarheid*, *begrijpelijkheid* en *gedragsintentie* zijn voor het origineel en de talige manipulatie gelijk. De inhoudelijke manipulatie scoort gemiddeld 0,2 en 0,3 lager op *herkenbaarheid* en *begrijpelijkheid*. De gemiddelde *waardering* (de gemiddelde score van alle items) is voor zowel het origineel als de talige manipulatie 5,9. Voor de inhoudelijke manipulatie ligt de score 0,2 lager op een 5,7. De talige manipulatie wordt met een gemiddeld rapportcijfer van een 8,2 het hoogst gewaardeerd. Het origineel en de inhoudelijke manipulatie scores hierop gemiddeld een 7,9.

Kijken we nu naar de Duitse resultaten in tabel 2 dan ligt de gemiddelde score van het origineel op de variabelen *aantrekkelijkheid*, *herkenbaarheid* en *waardering* 0,2 tot 0,3 hoger dan de talige en inhoudelijke manipulatie. De gemiddelde rapportcijfers vallen echter het hoogst uit bij de beide gemanipuleerde versies: een 8,0 tegenover een 7,9 voor het origineel.

Uit de resultaten in tabel 3 blijken de Britse scores het laagst te zijn voor de inhoudelijke manipulatie; behalve op *gedragsintentie* liggen de gemiddelden 0,2 tot 0,6 lager dan bij het origineel. De gemiddelde scores van de talige manipulatie liggen gelijk of 0,1 hoger dan die van het origineel. Ook het gemiddelde rapportcijfer ligt het hoogst bij de talige manipulatie: 8,3. Dit is een verschil van 0,5 ten opzichte van het origineel dat een 7,8 scoort. De inhoudelijke manipulatie scoort met een 7,6 ook hier lager dan het origineel.

5.3 Index van de beoordeling

Om een overzicht te krijgen van de hoogste waardering zijn het gemiddelde rapportcijfer en de gemiddelde waardering bij elkaar opgeteld. Hiertoe zijn de twee variabelen allereerst gestandaardiseerd (vanwege het verschil in schaal zijn ze vergelijkbaar gemaakt door middel van een lineaire transformatie) en is de inter-item correlatie berekend (coëfficiënt = 0,705). De correlatie tussen beide items is dus goed. De som van de gemiddelde waardering en het gemiddelde rapportcijfer vormt een index voor de algehele beoordeling van de audiostop (de maximale index ligt op 7 + 10 = 17). Tabel 4 biedt een overzicht van de gemiddelde waardering, het gemiddelde rapportcijfer en het hieruit voortkomende indexcijfer voor de algehele beoordeling van de audiostop.

Tabel 4 Overzicht indexcijfers

	Origineel			Talig			Inhoudelijk		
	TOT	DU	GB	TOT	DU	GB	TOT	DU	GB
Waardering	5,9	5,9	6,0	5,9	5,7	6,1	5,7	5,7	5,7
Rapportcijfer	7,9	7,9	7,8	8,2	8,0	8,3	7,9	8,0	7,6
Index	13,8	13,8	13,8	14,1	13,7	14,4	13,6	13,7	13,3

Zwart = totaal Rood = Duits Blauw = Brits

Deze tabel maakt de kleine verschillen wat overzichtelijker. Het origineel heeft een gemiddelde index van 13,8. Wanneer hier de talige manipulatie tegen wordt afgezet lijkt deze met een index van 14,1 iets hoger te worden gewaardeerd. De inhoudelijke manipulatie heeft een index van 13,6 en lijkt hiermee lager te worden gewaardeerd dan het origineel.

Tussen de Duitsers en de Britten is echter sprake van een klein verschil. Zowel de talige als de inhoudelijke manipulatie worden door de Duitsers met een index van 13,7 gewaardeerd. Dat is 0,1 lager dan het origineel. De Britten waarderen de talige manipulatie met een index van 14,4 en de inhoudelijke manipulatie met 13,3 ten opzichte van een 13,8 voor het origineel.

5.3.1 Deelconclusie

Welke tekstversie wordt door proefpersonen het hoogst dan wel het laagst gewaardeerd?

Over het algemeen worden alle versies van de audiostops hoog gewaardeerd op alle items. De gemiddelde scores van het origineel, de talige manipulatie en de inhoudelijke manipulatie verschillen minimaal van elkaar. De verschillen die er zijn lijken er op te wijzen dat de inhoudelijke versie gemiddeld het laagst wordt gewaardeerd. Wanneer de gemiddelde waardering wordt opgeteld bij het gemiddelde rapportcijfer komt de inhoudelijke manipulatie op een index van 13,6. Het origineel en de talige manipulatie hebben een index van respectievelijk een 13,8 en een 14,1.

Is er een verschil in waardering van de versies tussen de Duitsers en de Britten?

Dit verschil wordt met name veroorzaakt door de Britse resultaten. Al zijn de verschillen klein, de talige versie lijkt door de Britten het hoogst te worden gewaardeerd en de inhoudelijke versie het laagst ten opzichte van het origineel. Dit wordt weerspiegeld in de rapportcijfers.

Uit de Duitse observaties lijken deze verschillen minder groot: de gemiddelde waardering ligt bij de Duitsers net iets hoger bij het origineel ten opzichte van de talige en de inhoudelijke manipulatie. Deze scores echter weer 0,1 hoger met een gemiddeld rapportcijfer van een 8,0. Dit wordt dan ook weerspiegeld in de indexcijfers: deze zijn respectievelijk 13,8 voor het origineel en 13,7 voor de talige en inhoudelijke manipulatie. Het verschil tussen de drie versies is hier dermate klein dat over de mate van waardering geen uitspraken kunnen worden gedaan.

5.3.2 Discussie

De verschillen zijn zoals gezegd klein. De spreiding in de resultaten is echter ook klein. Er kan echter niet van enige significantie in de verschillen worden gesproken. Wellicht dat in een grotere steekproef van 1000 observaties of meer, dezelfde

resultaten wél significant van elkaar verschillen. Betekent dit nu dat er geen verschil is tussen origineel en manipulaties wat betreft waardering? Hier zou ik graag nader op in willen gaan door te kijken naar de verschillen tussen de versies per stop.

5.4 Resultaten overzicht per stop

In tabel 5, 6 en 7 zijn de resultaten uitgesplitst per stop.

Tabel 5

	Jeremia origineel			Jeremia talig			Jeremia inhoudelijk		
	TOT	DU	GB	TOT	DU	GB	TOT	DU	GB
Rapportcijfer	7,2	7,1	7,2	8,2	7,9	8,4	8,5	8,4	8,5
Waardering	5,6	5,5	5,8	5,8	5,9	5,8	5,8	5,6	6,0
Index	12,8	12,6	13,0	14,0	13,8	14,2	14,3	15,0	14,5

Jeremia

Zowel de waardering als het rapportcijfer van de talige en inhoudelijke manipulatie van de audiostop Jeremia ligt hoger ten opzichte van het origineel. Dit geldt voor alle steekproeven (totaal, Duits en Brits). De inhoudelijke versie wordt gemiddeld door alle proefpersonen het hoogste gewaardeerd. Bij de Duitsers is dit verschil in waardering het grootst: de beoordelingsindex van het origineel ligt op 12,6 en die van de inhoudelijke manipulatie op 15,0. Het totale verschil (1,3) tussen het rapportcijfer voor het origineel en voor de inhoudelijke manipulatie is significant ($p=0,014$).

Tabel 6

	Wtenbogaert origineel			Wtenbogaert talig			Wtenbogaert inhoudelijk		
	TOT	DU	GB	TOT	DU	GB	TOT	DU	GB
Rapportcijfer	8,4	8,5	8,2	7,7	7,6	7,8	7,5	7,8	7,1
Waardering	6,1	6,1	6,2	5,8	5,4	6,2	5,6	5,5	5,7
Index	14,5	14,6	14,4	13,5	13,0	14,0	13,1	13,3	12,8

Johannes Wtenbogaert

In tegenstelling tot de resultaten bij Jeremia, heeft de originele versie van de audiostop horend bij Rembrandt's portret van Johannes Wtenbogaert (Uitenbogaert) de hoogste beoordelingsindex (14,5), gevolgd door de talige manipulatie (13,5) en de inhoudelijke manipulatie (13,1). Het totale verschil (0,5) tussen de waardering van het origineel en de inhoudelijke manipulatie is significant ($p=0,04$).

Er zijn kleine verschillen waarneembaar in het indexcijfer van de talige en inhoudelijke manipulatie door de Duitsers en de Britten. De Britten scoren de talige manipulatie met een 14,0. Dat is 0,4 lager dan het origineel, maar 1,2 hoger dan de inhoudelijke manipulatie dat een beoordelingsindex heeft van een 12,8. De Duitsers scoren echter de inhoudelijke manipulatie met een 13,3. Dit ligt een kleine 0,3 hoger dan de talige manipulatie, maar 1,3 lager dan het origineel.

Tabel 7

	Joodse bruidje origineel			Joodse bruidje talig			Joodse bruidje inhoudelijk		
	TOT	DU	GB	TOT	DU	GB	TOT	DU	GB
Rapportcijfer	8,0	8,1	8,0	8,6	8,6	8,7	7,7	8,0	7,3
Waardering	6,0	6,0	6,0	6,0	5,7	6,3	5,6	5,9	5,4
Index	14,0	14,1	14,0	14,6	14,3	15,0	13,3	13,9	12,7

Het Joodse Bruidje

De verschillende versies van het Joodse Bruidje zijn qua hoogste beoordelingsindex anders dan Jeremia én Johannes Wtenbogaert. Van het Joodse Bruidje is de talige versie de winnaar qua hoogste indexcijfer, zowel voor de Britten als de Duitsers. De Britten scoren de talige versie ten opzichte van het origineel het hoogst: 15,0 ten opzichte van 14,0. Ook scoren de Britten de inhoudelijke versie het laagst met een 12,7. De scores van de Duitsers liggen minder ver uiteen: de talige versie wordt 0,2 hoger gescoord dan het origineel en de inhoudelijke manipulatie 0,2 lager.

5.4.1 Deelconclusie

De drie versies van de drie verschillende stops worden elk weer anders gewaardeerd. Van Jeremia scoort de inhoudelijke versie het hoogst, van Wtenbogaert het origineel en van het Joodse Bruidje wordt de talige manipulatie het hoogste gewaardeerd. Dit geldt voor alle drie de stops voor zowel de Duitsers als de Britten. De waarderingen voor de verschillende versies zijn per stop dus vergelijkbaar voor de Duitse en Britse proefpersonen. Wat zegt dit nu over de waardering van de verschillende versies? Wanneer alle resultaten nu bij elkaar genomen worden, vallen de verschillen weg en lijken alle drie de versies vrijwel hetzelfde te worden gewaardeerd. Maar per stop is een duidelijker verschil te zien tussen de waarderingen per versie.

De verschillen in waardering voor de drie tekstversies (origineel, talig en inhoudelijk) zijn dus wel te herkennen per individuele stop. Per stop wordt echter steeds een andere versie hoger gewaardeerd. Waar worden deze verschillen door veroorzaakt? Om hier een antwoord op te vinden zal er op tekstniveau naar de verschillende versies moeten worden gekeken. Aan de hand van de verschillen in de manipulaties kan een verklaring worden gezocht voor de verschillen in waardering. In mijn aanbevelingen zal ik hier wat dieper op in gaan.

6 Conclusie

Deelvraag 1a.: Welke tekstversie wordt door de proefpersonen het hoogst dan wel het laagst gewaardeerd?

Hypothese 1a.: Zowel de talige als de inhoudelijke culturele manipulaties zullen door de Britse en Duitse proefpersonen hoger worden gewaardeerd dan de originele tekstversie.

De resultaten van alle drie de audiostops gesommeerd leveren geen significante verschillen op. Kijkend naar de beoordelingsindex van de drie tekstversies is er een trend waarneembaar dat de talige manipulatie hoger en de inhoudelijke versie lager wordt gewaardeerd dan het origineel. De door mij gestelde hypothese kan op basis van de resultaten worden bevestigd noch worden weerlegd.

Deelvraag 1b.: Zijn er verschillen in waardering aan te wijzen tussen de Britse en Duitse proefpersonen?

Hypothese 1b.: Omdat de Duitsers een aan de Duitse cultuur aangepaste versie en de Britten een aan de Britse cultuur aangepaste versie te horen krijgen verwacht ik geen grote verschillen in waardering tussen de Britse en Duitse proefpersonen.

Het gevonden verschil in waardering lijkt te worden veroorzaakt door de Britse resultaten die wijzen op een hogere waardering voor de talige manipulaties en een lagere waardering voor de inhoudelijke manipulaties. De Duitse waardering voor de drie versies zijn nagenoeg gelijk. Er is dus een klein (niet-significant) verschil waarneembaar tussen de Britse en Duitse waardering voor de tekstversies.

Deelvraag 1c.: Zijn er verschillen in waardering aan te wijzen tussen de drie afzonderlijke audiostops?

Hypothese 1c.: Omdat de drie verschillende teksten behorend bij de drie verschillende schilderijen volgens dezelfde methode zijn gemanipuleerd verwacht ik geen verschillen in waardering tussen de drie afzonderlijke stops.

Wanneer de verschillen in waardering worden uitgesplitst per stop wordt duidelijk dat er per stop telkens een andere tekstversie als 'best' gewaardeerd uit de bus komt. Dat de steekproeven per stop vrij klein zijn (N=10), kan een verklaring zijn voor het feit dat de gevonden verschillen, op twee gevallen na, niet significant zijn. De door mijn gestelde hypothese is dus onjuist, er komen wel degelijk verschillen in waardering naar voren tussen de drie afzonderlijke stops.

Dit lijkt er op te wijzen dat er behalve de gemanipuleerde tekstkenmerken andere factoren een rol spelen in de waardering van de tekst. Het is denkbaar dat veranderingen in de structuur van de tekst, die vrijwel onvermijdelijk gepaard gaan met de talige en inhoudelijke veranderingen, invloed hebben op de waardering van de tekst door de Duitse en Britse proefpersonen. Het feit dat het hier om audio-interpretatie gaat zou te maken kunnen hebben met dit effect; veranderingen in structuur, ritme of klank zijn hoorbaar en zouden de waardering kunnen beïnvloeden. Bij het lezen van een tekst heeft dit hoogstwaarschijnlijk een ander effect op de cognitieve verwerking van de tekst door de lezer.

De hypothese dient dus te worden weerlegt, maar de verschillen in waardering per stop zijn wel een verklaring voor het feit dat er in de gesommeerde resultaten minimale tot geen verschillen zijn gevonden.

Hoofdvraag: In hoeverre waardeert een Britse dan wel Duitse museumbezoeker de cultureel aangepaste (talig of inhoudelijk) audiotour anders dan de oorspronkelijke audiotour?

Hypothese: De waardering van de audiotour wordt vergroot op het moment dat de gebruiker door middel van de culturele aanpassingen een grotere herkenning heeft vanuit de eigen culturele achtergrond.

De verschillen tussen de versies wat betreft waardering en beoordeling blijven hoe je het went of keert marginaal. Toch lijken de verschillen toe te nemen als je de resultaten uitsplitst per stop. Door het geringe aantal respondenten dat uitgesplitst per stop en per versie overblijft zijn deze verschillen op twee punten significant. De toevalsfactor zou kleiner worden als de steekproeven groter waren. Maar het feit dat met een steekproef van slechts tien proefpersonen per versie al wel significante verschillen in waardering kunnen worden aangetoond is een sterke indicatie dat een talige dan wel inhoudelijke culturele aanpassing van de Duitse en Engelse doelteksten wel degelijk een effect hebben op de waardering van de audiostops.

Desondanks moet aan de hand van de resultaten van dit effectonderzoek worden geconcludeerd dat de talige en inhoudelijke manipulaties van de audiotour niet significant beter (of slechter) worden gewaardeerd dan de oorspronkelijke tekst. De resultaten wijzen er op dat de waardering van de audiotour niet wordt vergroot door de culturele adaptaties in de tekst. Toch blijft het mijns inziens zeer aannemelijk dat wanneer in de vertaling van een tekst rekening wordt gehouden met het perspectief van de doelcultuur door middel van culturele adaptaties dit een positief effect kan hebben op de waardering van meertalige audiotours door gebruikers uit verschillende talen en culturen. In de volgende twee hoofdstukken zal ik een kritische terugblik werpen op mijn onderzoek en een aantal punten ter discussie stellen om vervolgens aanbevelingen te doen voor vervolgonderzoek.

7 Discussie

Ondanks de resultaten hoeft de hypothese dat de waardering van een vertaalde tekst wordt vergroot wanneer er aanpassingen worden gedaan vanuit het perspectief van de doelcultuur, waardoor zij/hij een grotere herkenning heeft vanuit de eigen culturele achtergrond, niet te worden weerlegd. De vraag is alleen of de talige en inhoudelijke aanpassingen in dit experiment dit doel wel hebben kunnen bereiken.

Zo zijn er verschillende factoren die, naast deze manipulaties, een rol hebben kunnen spelen bij het beoordelen van de tekst. Het feit dat het om een tekst voor audio-interpretatie ging heeft dit er zeker niet makkelijker op gemaakt. Het schrijven van teksten voor luisteraars is een speciale discipline. Naast de talige en inhoudelijke manipulaties kunnen verschillen in opbouw, structuur, woordkeus en zinsvolgorde invloed hebben gehad op de luister- en kijkervaring van de proefpersonen.

Ook kan de voorkeur voor een bepaald schilderij invloed hebben gehad op de waardering van de audiotop. Hiermee is in de opzet van dit experiment getracht rekening te houden door de stop horend bij *De Nachtwacht* niet als materiaal te gebruiken. Achteraf gezien was het wellicht raadzaam geweest om de respondenten ook naar een aparte beoordeling voor het schilderij te vragen door middel van een rapportcijfer of ander item.

Doordat de nadruk in dit scriptie-onderzoek lag op het effectonderzoek is de analyse van de bron- en doeltteksten beperkt geweest. Een grondigere functionele en tekstuele analyse van de audiotour zou de kwaliteit van de manipulaties hebben kunnen verbeteren. Ook kan worden getwijfeld aan de betrouwbaarheid van de analyse: deze is slechts door één persoon gedaan. Door hier een tweede onderzoeker bij te betrekken zou kunnen worden gekeken naar de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid van de analyse.

De inhoudelijke manipulaties van de tekst zijn vrij intuïtief geweest. Het ontbreekt mij allereerst aan de kunsthistorische expertise die bij het schrijven van het oorspronkelijke script wel aanwezig was. De manipulaties in de onderzoek zijn dan ook meer exemplarisch bedoeld. Het is echter de vraag of ik met de manipulaties daadwerkelijk een link heb kunnen leggen naar de doelcultuur. Door de matige consistentie van de constructen *begrip* en *aantrekkelijkheid* heb ik niet goed kunnen meten of dit is gelukt.

De beperkte homogeniteit van de vragenlijst wat betreft bovengenoemde items en de verschillen in consistentie tussen de Duitse en Engelse vragenlijst zijn een indicatie dat de vragenlijsten niet geheel equivalent zijn geweest. De gebruikte onderzoeksinstrumentatie heeft in de beide culturen wellicht niet exact dezelfde concepten gemeten, ondanks het feit dat hier in het ontwerp- en vertaalproces rekening mee gehouden is. Dergelijke equivalentieproblemen bij het vertalen van vragenlijsten zijn lastig te achterhalen; alleen een uitgebreide pretestfase, waar het in dit experiment aan ontbrak, zou dit uit kunnen sluiten.

Het is ook niet helemaal zeker of de matige homogeniteit te wijten is aan een gebrekkige vertaling. Het is erg moeilijk om zelf betrouwbare vragensets te maken. Achteraf was het misschien beter geweest om meer vragen per construct op te nemen. Over het algemeen geldt namelijk dat over hoe meer vragen je een itemanalyse doet hoe eerder de uitkomsten een betrouwbaar beeld geven. Dit is dus een verklaring voor het feit dat het construct *waardering* (alle 9 Likert-items bij elkaar) wél betrouwbaar is. Een ander voordeel bij het opnemen van meer vragen per construct is dat er zo meer ruimte is om achteraf een vraag te schrappen en op deze manier alsnog een acceptabele betrouwbaarheid te krijgen.

7.1 Plafondeffect

In dit effect onderzoek worden de audiostops gemiddeld genomen hoog gewaardeerd. Zo is het gemiddelde rapportcijfer van alle observaties een 8,0. De marge die overblijft voor de verschillen is hierdoor klein: rapportcijfer origineel = 7,9, rapportcijfer talig = 8,2 en rapportcijfer inhoudelijk = 7,9 (zie bijlage VI). Er kunnen geen uitspraken worden gedaan over de verschillen in waardering, doordat de proefpersonen hoge oordelen geven op iedere vraag voor iedere versie. Hierdoor is het moeilijk een onderscheid te vinden in waardering voor de verschillende versies. Dit lijkt een beetje op een plafondeffect. Het plafond- of vloereffect is het effect dat optreedt wanneer een vraagstelling zo makkelijk of moeilijk is, dat elke proefpersoon dezelfde lage of hoge uitkomst krijgt (Mook 2001). Je vindt dan geen significant verschil tussen de onderzoeksgroepen, maar dit wordt veroorzaakt door de vraagstelling. In het geval van mijn onderzoek kan dit plafondeffect echter ook liggen aan de kwaliteit van de audiostops. Deze worden al dermate hoog gewaardeerd dat er vrij weinig verbeteringsmogelijkheden zijn. De ruimte voor verbetering is klein en dat maakt het lastig is om de eventuele verbetering meetbaar te maken aangezien het oordeel sowieso hoog is.

7.2 Repeated measures

In het experiment is sprake van een afhankelijk onderzoeksdesign. Iedere proefpersoon heeft drie tekstfragmenten beoordeeld. Bij de statistische verwerking van de data is geen rekening gehouden met het feit dat er meerdere metingen aan de hand van één proefpersoon zijn gedaan. Het was beter geweest wanneer er wel rekening was gehouden met het interactie-effect binnen de metingen per subject. Dit kan door het toepassen van een herhaalde metingen analyse, de zogenaamde Repeated Measures ANOVA (Quené 2003). Voor deze toets moet een 'multivariate data layout' worden gemaakt, dat wil zeggen dat alle gegevens van één respondent op één regel komen te staan. Dit zou betekenen dat de door mij opgestelde datamatrix compleet moet worden geherstructureerd.

Vanwege de hoeveelheid tijd en energie die ik er in zou moeten steken om de meervoudige ANOVA-toets alsnog toe te passen en de verwachting dat dit zeer kleine tot geen gevolgen zal hebben voor de resultaten van het experiment heb ik besloten om dit achterwege te laten. Het zou de resultaten echter wel meer kracht hebben kunnen bijzetten omdat er dan, anders dan met de enkelvoudige ANOVA die door mij is gebruikt, wél rekening wordt gehouden met het feit dat één proefpersoon drie verschillende teksten heeft beluisterd.

8 Aanbevelingen

Zoals in de discussie al werd aangestipt komt in het experiment niet helemaal naar voren of het met de culturele adaptaties van de tekst is gelukt om een link te leggen naar de doelcultuur en of dit dus effect heeft op de waardering van de tekst. De inhoudelijke manipulaties van de audiostops zijn eigenlijk speculatief, vanuit de veronderstelling dat door het toevoegen van cultuurspecifieke informatie een brug kan worden geslagen naar de doelcultuur. De inhoudelijke aanpassingen lijken minder te worden gewaardeerd, maar misschien ligt dit aan de 'kwaliteit' van de aanpassingen. Hier ligt ruimte voor verder onderzoek.

In mijn zoektocht naar literatuur over de interpretatie en het ontwerp van teksten voor audio heb ik weinig materiaal kunnen vinden dat bruikbaar was voor mijn onderzoek. Welke factoren hebben invloed op de waardering en interpretatie van audio? Wat voor een verschillen zijn hier tussen instructieve, informatieve en persuasieve teksten? Daarnaast zouden de cross-culturele verschillen op het niveau van audio-interpretatie kunnen verschillen van de interpretatie van geschreven tekst. Juliane House (1977, 1997, 1981, 2000) baseert haar onderzoek vooral op geschreven tekst en interactieve situaties. Het is denkbaar dat er verschillen zijn tussen culturen wat betreft voorkeuren voor bepaalde specifieke tekstkenmerken als de stem (bijv. man of vrouw), lengte van de stops, het gebruik van muziek, etc.. Ook deze vragen leveren genoeg stof op voor nader onderzoek

Het culturele filter dat ik in het experiment heb willen testen is ook een mooi onderwerp voor nader onderzoek. Hoe pas je dit filter nu adequaat toe? Op welke aspecten van cross-culturele verschillen in communicatieve competenties zou de prioriteit moeten liggen? Aan de hand van de door mij gevonden verschillen in waardering voor de tekstversies per individuele stop zouden de toegepaste talige en inhoudelijke manipulaties nader kunnen worden bekeken. Op deze manier kunnen dergelijke culturele adaptaties, de toepassing van het culturele filter, verder worden ontwikkeld en geoptimaliseerd. Net als House zou ik willen pleiten voor meer contrastief pragmatisch onderzoek naar de toepassing van een cultureel filter en daarnaast voor meer experimenten om het culturele filter, dat immer aan verandering onderhevig is, te blijven toetsen.

Volgens Hoeken en Korzilius (2001) maken tekstontwerpers op intuïtie gebaseerde keuzes in het ontwerpen van teksten. Dit geldt in zeker mate ook voor de vertalers van de teksten. In hoeverre zijn deze intuïties correct of fout? Gebaseerd op de resultaten van dit onderzoek rijst de vraag in hoeverre rekening houden met het perspectief van de doelcultuur daadwerkelijk effect op het begrip en de waardering van de tekst? Misschien wordt hier in de audiotour al voldoende rekening mee gehouden en hebben de extra aanpassingen naar de doelcultuur toe geen effect meer en/of is dit moeilijk te meten vanwege het in de discussie genoemde plafond-effect.

Toch blijf ik er van overtuigd dat het wel degelijk zin heeft om in de vertaling van een audiotour rekening te houden met het verschil in perspectief door een link te leggen naar de doelcultuur door middel van culturele aanpassingen en dat dit de waardering en begrip van de tekst door de gebruiker zal doen toenemen. Mijn belangrijkste aanbeveling tot vervolgonderzoek zou dan ook zijn dat dit experiment zou worden herhaald met een aangepaste of wellicht compleet nieuw opgestelde vragenlijst onder een veel grotere steekproef van minimaal 30 (in plaats van 10) respondenten per individuele tekstversie.

Literatuur

- Alpers, S. (1983) *The art of describing: Dutch art in the seventeenth century*. Chicago: University of Chicago Press.
- Beckett, R. B. (1949) 'Hogart and Rembrandt' in: *The Burlington Magazine*. vol 91, nr. 556, 198-201.
- Bennesch, O. (1970) 'Rembrandt's artistic heritage' in *Collected writings*. dl1, 57-82.
- Behling, O., Law, Kenneth S. (2000) *Translating questionnaires and other research instruments: problems and solutions*. Thousand Oaks [etc.]: Sage.
- Brislin R. W. (1973) *Questionnaire wording and translation*. In: R.W. Brislin, W.J. Lonner & R.M. Thorndike (red.) *Cross-cultural research methods*, 32-58. New York: John Wiley.
- Clyne, M. (1995) *The German language in a changing Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eco, U. (2000) *Experiences in translation*. Toronto: Toronto University Press.
- Fry, R. (1932) *The arts of painting and sculpture*. Londen: Victor Gollancz.
- Gombrich, E.H. (1989) *The story of art* (15de editie). Londen: Phaidon
- Hees, G. van (2007) *Culturele aanpassingen in de Nederlandse en Engelse IKEA catalogus: de ontwikkeling van een linguïstisch analysemodel voor cultuurvergelijkend tekstonderzoek*. Scriptie, Communicatiekunde, Universiteit Utrecht.
- Hellinga, G. G. (2007) *Geschiedenis van Nederland: de canon van ons verleden*. Zutphen: Walburg Pers.
- Hoeken H. en H. Korzilius (2001) 'Enkele problemen bij experimenteel onderzoek naar de relevantie van cultuurverschillen voor tekstontwerp'. In: *Tijdschrift voor taalbeheersing*, nummer 4, 339-353.
- House J. (1977) *A model for translation quality assessment*. Tübingen: Narr.
- House J. (1981) *A model for translation quality assessment*, 2de ed. Tübingen: Narr.
- House, J. (1997) *Translation quality assessment. A model revisited*. Tübingen: Gunther narr, hoofdstuk 3 & 4.
- House, J. (2000) 'Universality versus culture specificity in translation' in: Riccardi, Alessandra (red.) (2000) *Translation studies: perspectives on an emerging discipline*. Cambridge: Cambridge University Press, 92-110.
- House J. en G. Kasper (1981) 'Politeness markers in English and German' in F. Coulmas (red.) *Conventional routine*. Den Haag: Mouton. 157-186.

- Hulst, J. (1995) *De doeltekst centraal: naar een functioneel model voor vertaalkritiek*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Hulst, J. (2004) 'Het product centraal: criteria en methoden voor de evaluatie van vertalingen' in: T. Naaijkens en C. Koster et al. (red.) *Denken over vertalen. Tekstboek vertaalwetenschap*. Nijmegen: Vantilt.
- Huffelen, M.-J. van, Orbons A.-R. (1992^a) *Walkmanrondleidingen in Nederlandse musea: 'je weet niet wat je hoort'*. Scriptie, Museologie, Reinwardt Academie Amsterdam.
- Huffelen, M.-J. van, Orbons A.-R. (1992^b) 'Met een walkman het museum rond', in *Museumvisie*, nummer 4, 152-154.
- Jakobson, R. (1959) 'On linguistic aspects of translation' in: *On Translation*, Brower, R. (red) Cambridge: Harvard University Press, 229-232.
- Lentz, L. en H. Pandermaat (2004) 'Functional analysis for document design' in: *Technical Communication*, Volume 51, Number 3. 387-398
- Maes, F., N. Ummelen en H. Hoeken (1996) *Instructieve teksten: analyse, ontwerp en evaluatie*. Bussum: Coutinho.
- Mook, D. G. (2001), *Psychological research: the ideas behind the methods*, New York: W. M. Norton & Company Ltd.
- Nida, E. A. (1964) *Toward a science of translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden: E.J. Brill.
- Prak, M. (2006) 'Amsterdam: Rembrandthuis' in: M. Prak (red.) *Plaatsen van herinnering: Nederland in de zeventiende en achttiende eeuw*. Amsterdam: Bert Bakker, 16-23.
- Quené, H. (2003) *ANOVA in SPSS*. Utrecht: Taalwetenschap Universiteit Utrecht.
- Ranshuysen, L. (2008) 'MuseumMonitor 2007: samenvatting' Rotterdam: Onderzoeksbureau Letty Ranshuysen
- Reiß, K. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik: Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. München: Max Hüber.
- Schama, S. (1987) *The embarrassment of riches: an interpretation of Dutch Culture in the Golden Age*. New York: Knopf.
- Suchman, E. A. (1964) 'The comparative method in social research'. In: *Rural sociology* 29, 123-137.
- Tempel, M. (2008^a) *De totstandkoming van meertalige audiotours bij Antenna Audio*. Stageverslag, Communicatiestudies, Universiteit Utrecht.
- Tempel, M. (2008^b) "von Rembrandt weiß ich gar nichts": een behoefte-onderzoek onder de Nederlandse, Engelse en Duitse gebruiker van de audiotour in het

Rijksmuseum. Onderzoeksverslag stageproject, Communicatiestudies, Universiteit Utrecht.

Teuns, A. (2004). *Una bellissima wandkastcombinatie: Een cultuurvergelijkend onderzoek naar de Nederlandse en Italiaanse IKEA catalogus op basis van corpusanalyse en een lezersexperiment*. Scriptie, Taal- en Cultuurstudies, Universiteit Utrecht.

White, C., D. Alexander en E. d'Oench (1983) *Rembrandt in 18th century England*. New Haven: Yale center for British art.

Wilschut, A. (2007) *De tijd van regenten en vorsten: 1600-1700*. Zwolle: Waanders. Serie Kleine geschiedenis van Nederland; dl 6.